

”Kuin liukkaalla jäällä”

Sosiaalityöntekijöiden merkityksen antoja uskonnollisten asiakkaiden kohtaamisesta ja vakaumuksen puheeksi otosta

Pro gradu -tutkielma

Niina Räsänen

Lapin yliopisto

Sosiaalityö

2020

Ohjaajat: Johanna Hurtig ja Sanna Hautala

Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Työn nimi: "Kuin liukkaalla jäällä" – sosiaalityöntekijöiden merkityksen antoja uskonnollisten asiakkaiden kohtaamisesta ja vakaumuksen puheeksi otosta.

Tekijä: Niina Räsänen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ X Sivulaudaturtyö__ Licensiaatintyö__

Sivumäärä: 69 + Liitteet

Vuosi: 2020

Tiivistelmä:

Pro gradu-tutkielmassani käsittelen sitä, kuinka asiakkaan uskonnollinen vakaumus huomioidaan sosiaalityön kohtaamisessa ja sitä millaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät vakaumuksen puheeksi ottamisesta rakentavat. Koen uskontoihin ja ihmisten vakaumuksiin liittyvän keskustelun yhteiskunnallisesti ajankohtaisena aiheena ja näen tämän taustalla osaksi vaikuttavan laajemman keskustelun ihmisten ja erilaisten kulttuuristen ryhmien moninaisuudesta. Ihmisten erityisyydet, kulttuuriset ja sitä kautta myös vakaumukselliset erot näkyvät monella tapaa myös sosiaalityön alueella. Tutkielma pyrkii osallistumaan tähän keskusteluun sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta.

Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa uskontoa ja asiakkaan vakaumusta on käsitelty usein osana kulttuurisia kysymyksiä. Myös tässä tutkielmassa hyödynnettiin kulttuurisensitiivisyyteen liittyvää tutkimusta, mutta rakennettiin viitekehystä erot lähtökohdaksi ottavasta sosiaalityön orientaatiosta. Tähän viitekehykseen yhdistin identiteettien ja kategorisointiin liittyvää teoriaa ja tutkimusta.

Pro-gradu työni on laadullinen tutkimus, jonka teoreettinen viitekehys ammentaa sosiaalisesta konstruktionismista sekä diskurssianalyysistä. Käytin tutkielman aineistonkeruumenetelmänä teemahaastatteluja. Haastatteluihin osallistui yhteensä 6 lasten ja perheiden parissa työskentelevää sosiaalityöntekijää. Analysoin haastattelut sisällönanalyysiä sekä diskurssianalyysiä hyödyntäen.

Tutkielman tulokset tukivat aiempaa tutkimusta asiakkaan vakaumuksen ja uskonnollisten teemojen käsittelyä sosiaalityössä vaikeana ja monesti ohitettavana asiana. Tähän tutkimukseen haastatellut rakensivat asiakkaan uskonnollisuuden käsittelyyn ja aiheista puhumiseen haasteista kuvaa. Tämän lisäksi aiheet koettiin toisinaan vaikeina jopa vieraina sosiaalityöhön nähden. Rakensin haasteet neljän diskurssin kautta, jotka perustuivat sosiaalityön ammatillisen roolin haastamiseen, sosiaalityön käytäntöihin ja prosesseihin liittyviin haasteisiin, jotka eivät aina haastateltavien mukaan tue vakaumuksesta keskustelua. Kolmas diskurssi rakentui sosiaalityön tietoon, tiedon saantiin sekä sen hyödyntämistä koskevaan haasteeseen ja neljäs haasteeseen koskien sosiaalityön eettisiä periaatteita.

Avainsanat:

uskonnollinen vakaumus, identiteetti, kategorisointi, sosiaalityön etiikka, sisällönanalyysi, diskurssianalyysi, sosiaalinen konstruktionismi

Sisälllys

1.	Johdanto	2
2.	Uskonto ja uskonnollisuus	8
2.1	Uskonnon ja uskonnollisuuden määrittelyä	8
2.2	Uskonto julkisessa tilassa	13
3.	Erot huomioiva sosiaalityö- uskonto sosiaalityön kohdeilmionä	15
3.1	Erot, kulttuuri ja uskonto sosiaalityön tutkimuksessa	17
3.2	Identiteetit ja niiden rakentaminen	21
3.3	Kategorisointi ja moninaisuuden kohtaaminen	24
3.4	Eettiset kysymykset erot huomioivassa sosiaalityössä	26
4.	Tutkimuksen toteuttaminen	30
4.1	Sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi tutkimuksen teoreettisina kehyksinä	30
4.2	Aineiston hankinta	32
4.3	Analyysiprosessi	34
4.4	Tutkimusprosessin eettisyys	36
5.	Aineiston analyysi ja tulkinta	39
5.1	Liukkaalla jäällä	43
5.2	Ei meidän heiniä (?)	47
5.3	Kyselijä ei tieltä eksy	50
5.4	Kaikki samalla viivalla	54
6.	Lopuksi	57
6.1	Yhteenveto	57
6.2	Pohdinta	59
	Lähdeluettelo	64

	1
Liitteet.....	70
Liite 1 Litterointimerkit.....	70
Liite 2 kutsu ryhmähaastatteluun.....	71
Liite 3 alustusta.....	72
Liite 4 kysymykset.....	73

1. Johdanto

Vuonna 2010 Ranskassa säädettiin laki kasvoja peittävien uskonnollisten asusteiden käytöstä julkisilla paikoilla. Sittemmin Ranskan lisäksi monet muutkin Euroopan valtiot kuten Saksa, Itävalta ja Tanska ovat puuttuneet eritoten islamilaisten koko kasvoja peittäviin uskonnollisiin burka ja niqab-huivien käyttöön. Ranskassa on jopa sakotettu koko kasvot peittävien huivien käytöstä julkisilla paikoilla. Lakien oikeudenmukaisuudesta sekä uskonnonvapautteen liittyvistä kysymyksistä on käyty aika ajoin keskustelua. Muun muassa ihmisoikeusjärjestö Amnesty on katsonut, että Tanskan asettama laki koko kasvot peittävien uskonnollisten päähineiden pitämisestä julkisesti rikkoo naisten oikeuksia. Amnesty pitää kieltoa uskonnon ja ilmaisuvapauden loukkauksena. (Uusi Suomi 1.6.2018; Reuters 23.10.2018.)

Suomen Kuvalehden artikkeli (SK 49 7.12.2018 31-39) ”Sinuhun turvaan Jumala” käsitteli nykyherännäisyyttä ja herännäisiksi itseään määritteleviä eri ikäisiä miehiä ja naisia. Artikkelin loivat kuvaa uskonnollisesta vähemmistöryhmästä tai yhteisöstä sen moninaisuudessaan. Artikkelissa haastateltiin sekä nuorempia että vanhemman sukupolven herännäisiä eli körttejä, kuten he itseään artikkelissa nimittävät. Haastateltavia tuntui yhdistävän vain se, että he identifioivat itsensä körttiläisiksi. Heistä jokaiselle vakaumus tarkoitti eri asiaa ja eri painotuksia elämässä. Yksi haastatelluista tuo artikkelissa esiin, ettei välttämättä kykenisi sitoutumaan uskonnolliseen liikkeeseen, jossa olisi voimakkaat säännöt. Toiselle haastatellulle herännäisyys tarkoitti ystäviä ja mukavaa yhdessä oloa. Artikkelissa tuotiin esiin myös herännäisten sukupolven muutoksista aiheutuneita yhteisön sisäisiä ristiriitoja. Jotkut vanhemman sukupolven herännäiset eivät hyväksyneet artikkelin mukaan nuorempien uskovien liberaaleja arvoja ja tapoja elää. Artikkelin haastateltujen ihmisten puheissa kuuluu postmoderniin aikaan tyypillinen moninaisuuden ja yksilöllisyyden korostuminen.

Yksilöllisyyden korostumisen ja yhteisöihin kuulumisen rinnalla on käyty myös uskonnollisista yhteisöistä eroamiseen liittyvää keskustelua. Uskonnollisesta yhteisöstä eroamista voidaan pitää yksilön elämää monin tavoin koskevana asiana, johon liittyy yksilön maailmankuvan, identiteetin sekä sosiaalisen verkoston uudelleen rakentamista.

Yhteisöstä irrottautuminen voi tapahtua yksilön omasta tahdosta tai yhteisön painostuksesta. Monet yhteisöistä eronneet ovat kokeneet tullessa syrjityksi, ohitetuksi yhteisöstään, mikä voi muodostua monelle yhteisöstä lähtevälle kriisiksi. Uskonnollisesta yhteisöstä irrottautuneet ovat mm. kertoneet, että kokevat olevansa kuin ”pakolaisia omassa kotimaassaan.” Entiseen ei voi palata ja toisaalta valtakulttuuriin voi olla työlästä kiinnittyä, kun siihen saakka on elänyt ikään kuin sen ulkopuolella. (mm. Yle Uutiset 30.1.2013).

Asiakkaan uskonnollisesta vakaumuksesta puhuminen sosiaalityön kontekstissa voi äkkiseltään tuntua kaukaa haetulta. Liittyhän sosiaalityöhön asiakkaan kohtelemisen tasavertaisena hänen kulttuuritaustastaan tai vakaumuksestaan riippumatta. Kuitenkin erilaiset uskonnolliset organisaatiot ovat alun perin myös myötävaikuttaneet sosiaalityön syntyyn. Esimerkiksi setlementtitoiminta sekä muut hyväntekeväisyyteen ja ihmisten auttamiseen keskittyneet organisaatiot ovat toimineet juurikin uskonnollisesti orientoituneen vapaaehtoistyön ja uskonnollisten arvojen pohjalta. (Dudley 2016, 12.)

1900-luvun vaihteessa länsimaissa sosiaalityö (tai sosiaalinen työ sellaisena kuin se tuolloin ymmärrettiin) otti etäisyyttä uskonnollisista lähtökohdista, jotka aiemmin olivat muodostaneet työn sisällön ja arvon. Tämä liittyi tarpeeseen nostaa sosiaalityö professioiden joukkoon tieteellisen tiedon ja pohjan luomisen avulla. Toisaalta moninaistuvat uskonnolliset ryhmät haastoivat perinteisen kristilliseen etiikkaan perustuvan työn, eikä se enää palvellut yksistään monikulttuurisia ja erilaisia uskonnollisia ryhmiä. (Dudley 2016, 13). Tuolloin valtion tehtäväksi ei nähty enää kuuluvan uskonnon edistäminen. Suomessa tämä merkitsi mihinkään uskontoon sitoutumatonta valtiota sekä samalla valtion pyrkimystä turvata uskonnon vapaus kaikille sekä valtion myönteistä suhtautumista uskonnonharjoittamiseen. (Sorsa 2018, 25 – 26.)

Sosiaalityön ja uskonnon yhteyksiä voidaan lähestyä myös eettisestä näkökulmasta. Länsimaissa kristillisen etiikan yksi keskeinen lähtökohta on toisten auttaminen ja toisaalta sosiaalityön arvot itsessään ovat hyvin lähellä kristillisen etiikan ja siihen

liittyvän sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, tarpeessa olevien palvelemisen sekä yksilön ihmisarvon kanssa. (Zorita 2017, 115.)

Johdannon alussa esitetyt uutisartikkelit virittävät pohtimaan uskontokysymyksiä myös suhteessa sosiaalityön kiinnostuksen kohteisiin. Sosiaalityön alueella voidaan kysyä muun muassa sitä, millaisia haasteita uskonnollisuuden tai uskonnollisen vakaumuksen vuoksi kärsimään joutuva ihminen kohtaa arjessaan? Miten yksilön hyvinvointiin vaikuttaa, mikäli vakaumukseen liittyy piilottelua tai uskonnolliseen yhteisöön kuulumiseen henkistä väkivaltaa tai painostamista? Voidaanko sosiaalityössä tukea vakaumuksen vuoksi vainotun uskonnollisen identiteetin rakentamista uudessa kotimaassa? Miten sosiaalityöntekijät voivat käsitellä eri uskontoja edustavien perheiden ristiriitoja, jotka työntekijä huomaa kumpuavan perheen uskonnollisuudesta. Toisaalta kuinka sosiaalityön keinoin voitaisiin vahvistaa uskonnollisuuden kautta tapahtuvaa hyvää?

Merja Anis (2008, 26) esittää Synnöve Karvisen (1996) ajatuksen sosiaalityöstä vuorovaikutustyönä, jonka lähtökohdaksi on ihminen tilanteessaan. Ihmisen tilanteen näkeminen ja käsitteleminen laajemmin kuin ongelmälähtöisesti on mielestäni tärkeää. Yhdeksi painotuskohteeksi nousee tällöin asiakkaan tilanteen ja sen kulttuuristen ja yhteiskunnallisten yhteyksien ymmärtäminen sekä keskittyminen elämänmuutostilanteisiin, elinympäristössä selviämiseen sekä ihmisten välisiin vuorovaikutussuhteisiin. Tästä kehyksestä voidaan katsoa, että sosiaalityön ydin on asiakkaan kohtaamisessa. Itse olen rakentanut sosiaalityön itseymmärrystä juurikin tästä lähtökohdasta. Teoreettisesti eritoten identiteetteihin ja kategorisointiin liittyvä tutkimus ja viitekehys on ollut minua lähellä koko sosiaalityön opintojeni ajan. Tiivistetysti sosiaalityön voi käsittää identiteettityöksi (mm. Gubrium & Hollstein 2001, 11), jossa pyritään tavalla tai toisella asiakkaan ongelman ratkaisuun tai hänen elämänhallintaansa lisäävien toimintamallien löytämiseen.

Pro Gradu työn aiheen rakentuminen edellä mainituille lähtökohdille tuntui itselleni luontevalta. Asiakkaiden uskonnollisuuteen liittyvien teemojen käsittely tutkielmassani sai alkunsa kiinnostuksestani kulttuurisia erityisryhmiä kohtaan. Tämän lisäksi olen

sosiaalityöntekijänä kohdannut asiakkaita, jotka eri tavoin ovat tuoneet omaa vakaumustaan kohtaamisissa ja kiinnittänyt huomiotani keskusteluihin, joita eri kulttuurien edustajien tai uskonnollisesti identifioituvien asiakkaiden asioista on käyty työyhteisöissä.

Oma kokemukseni on, että asiakkaan uskonnollinen vakaumus kuuluu työntekijöiden epävirallisissa keskusteluissa vahvana, jopa ristiriitaisena ja usein se saattaa sisältää myös stereotyyppisiä sävyjä. Olen näiden keskustelujen jälkeen jäänyt pohtimaan kommunikaation ja sanojen käytön voimaa. Olen miettinyt työntekijöiden ammattieettisiä lähtökohtia työskentelylleen siitä, kuinka tällaiset keskustelut jäävät osaltaan elämään työyhteisöön ja vaikuttamaan jos ei itse työskentelyyn, niin esimerkiksi yleisiin asenteisiin tietyistä kulttuurisista tai uskonnollisista ryhmistä. Asiakkaan uskonnollinen vakaumus näyttäyty mielestäni työntekijöiden puheessa harvemmin positiivisesti, asiakkaan mahdollisena voimavarana ja ongelmanratkaisun tukena.

Johdannon alussa esitetty herännäisyydestä kertova artikkeli kuvataan mielestäni tietyn kulttuurisen ryhmän tai yhteisön sisäistä diversiteettiä nykyajalle tyypillisen moniaisuusdiskurssin lähtökohdasta. Puheenvuoro kuvaa sitä, kuinka monenlaisilla tavoilla yhteisöissä voi ja saa olla. Koen, että tämä liittyy vahvasti sekä yksilöjen että yhteisön identiteetin rakentamiseen ja muokkaamiseen julkisessa keskustelussa, joka edelleen vaikuttaa yleisemmin yhteisöjen ja ryhmien kategorisointiin. Artikkelin huivikiellosta kiinnittää huomion sekulaarin ja uskonnollisen suhteeseen yhteiskunnassa ja toisaalta vie pohdinnat ihmisoikeudellisiin kysymyksiin siitä, kenellä on valta määrittää yksityisen aluetta, onko tietyissä näkyvissä symboleissa kysymys enemmän yhteisöön kuuluvien syrjinnästä vai oikeudesta. Puheenvuoro uskonnollisesta yhteisöstä irrottautumasta vie pohdinnat yhteisöissä elävien ihmisten keskinäiseen dynamiikkaan ja valtasuhteisiin. Näen, että kaikki nämä aiemmin mainitut teemat voisivat tulla esiin sosiaalityön kohtaamisessa yksilöä koskevin haasteina, ongelmina tai voimavaroina.

Sosiaalityöntekijät työskentelevät nykyään yhä enemmän monikulttuurisen ja sitä kautta myös erilaisten uskonnollisten teemojen kohtaamisen alueella. Kansainvälisessä

kirjallisuudessa mainitaan sosiaalityöntekijöiden kohtaavan työssään paljon uskonnollisia teemoja, mutta he kokevat heillä ei ole juurikaan keinoja uskonnollisten asiakkaiden ja eri uskonnollisten ryhmien tarpeisiin vastaamiseen. (mm. Hodge 2011, 149.) Myös sosiaalityön koulutuksissa näihin kysymyksiin on toivottu suurempaa roolia. (Sheridan & Amato-von Hemert 1999, 140).

Pro Gradu työssäni tutkin sitä, kuinka asiakkaan uskonnollinen vakaumus huomioidaan sosiaalityön kohtaamisessa. Aihealueena sosiaalityön asiakkaiden uskonnollinen vakaumus on mielestäni yhteiskunnallisesti ajankohtainen ja näen sen taustalla vaikuttavan laajemman yhteiskunnallisen keskustelun kulttuuristen ja sitä kautta uskonnollisten ryhmien sisäisestä moninaisuudesta. Ihmisten väliset erot, kulttuurit näkyvät monella tapaa myös sosiaalityön alueella. Uskonnollisen vakaumuksen voi sosiaalityön kohtaamisessa helposti ohittaa. Voisiko vakaumuksen esiintuomisessa antaa sosiaalityön kohtaamisessa enemmän painoarvoa?

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka taustateoria ammentaa sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyttisen tutkimuksen lähtökohdista. Osaltaan työni jatkaa keskustelua siitä, kuinka uskontojen ja vakaumusten tulisi näkyä julkisessa tilassa ja sitä kautta sosiaalityössä. En kuitenkaan tutkimuksellani halua vastausta siihen, pitäisikö vakaumus olla sosiaalityön kiinnostuksen kohde sinänsä vai ei. En myöskään hae työlläni vastausta tietyn uskonnollisen ryhmän tai vakaumuksen kohtaamiseen liittyvään keskusteluun, vaan yleisesti vakaumuksen puheeksi ottamisen ja siihen kietoutuviin diskursseihin. Kiinnostukseni liittyy siihen, millaisia diskursseja sosiaalityöntekijät luovat ja millaisia rooleja he ottavat suhteessa asiakkaittensa uskonnollisuuden käsittelyyn. Tutkimuskysymyksiksi muotoutuivat seuraavat:

- ❖ *Kuinka asiakkaan uskonnollinen vakaumus huomioidaan sosiaalityön kohtaamisessa?*

- ❖ *Mitä puhetapoja (diskursseja) sosiaalityöntekijät muodostavat uskonnollisista asiakkaistaan?*

- ❖ *Millaisia toimijuuden muotoja (Identiteettejä) nämä puhettavat sisältävät koskien sosiaalityöntekijää ja asiakasta?*

Tutkielma rakentuu niin, että toisessa luvussa määrittelen uskontoa ja uskonnollisuutta sekä uskontojen merkitystä nykymaailmassa. Kolmannessa luvussa syvennän tutkimusaiheeni taustoitusta ja käsitteitä ja avaan uskontoa ja uskonnollisuutta sosiaalityön kontekstissa erot huomioivan sosiaalityön näkökulmasta. Esittelen alkuun eroihin sekä uskonnolliseen vakaumukseen liittyvää sosiaalityön tutkimusta, jonka jälkeen käsittelen eroja ja erot huomioon ottavaa työskentelyä identiteettien ja kategorisoinnin sekä sosiaalityön etiikan näkökulmista käsin. Lähden identiteetin ja kategorisoinnin käsitteistä ja siitä, miten ne jäsentävät osaltaan sosiaalityön kohtaamisia ja sitä, miten identiteeteistä puhumalla ja kategorisoinnilla voidaan korostaa tai häivyttää asiakkaan kulttuurisia tai muita erityispiirteitä. Tämän jälkeen pohdin sosiaalityön arvoja ja eettisyyttä ja sitä, miten ihmisten välisiä kulttuurisia tai vakaumuksellisia eroja voidaan etiikkaan pohjautuen jättää huomioimatta ja toisaalta millaiset eettisillä painotuksilla voidaan puolestaan korostaa kohtaamisen sensitiivisyyttä ja huomioida ihmisten välisiä eroja ja moninaisuutta.

Neljännessä luvussa esittelen tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen, käyn läpi tutkimukseni analyysiprosessia, aineiston hankintaa sekä tutkimuksen eettisyyttä. Tämän jälkeen esitän analyysin tulokset sekä johtopäätökset.

2. Uskonto ja uskonnollisuus

Tämän luvun tarkoituksena on avata uskonnon ja uskonnollisuuden käsitteitä sekä pohtia uskonnon roolia yhteiskunnassa. Uskontoja tai uskonnollisuutta määritellesä törmätään käsitteiden moniulotteisuuteen. Uskontoa eikä uskonnollisuutta voida määritellä tyhjentävästi yhdestä suunnasta. Olen pyrkinyt tässä tutkielmassa siihen, että määrittelyt tukevat eritoten sosiaalitieteellistä ja tarkemmin sosiaalityön näkökulmaa.

Uskonnot näkyvät julkisella sekä myös yksityisellä alueella lukuisilla tavoilla. Ihmiset voivat ilmaista uskonnollisuuttaan monista eri lähtökohdista; uskonnollisten yhteisöjen välillä käydään maailmanlaajuisesti kamppailuja vallasta ja paikasta ja uskonnon nimissä tehdään terroritekoja. Tällöin on tärkeää, että uskontokysymyksiä tarkastellaan laajasti eri näkökulmista; myös yhteiskunnallisena ja sosiaalisena ilmiönä. Tämän lisäksi eritoten sosiaalityön näkökulmaa koen tukevan eletyn uskonnon käsitteen, joka ohjaa tarkastelemaan ihmisen uskonnollisuutta arjen tapojen ja ruumiillisuuden kautta, johon myös käsitykset itsestä vahvasti kietoutuu.

2.1 Uskonnon ja uskonnollisuuden määrittelyä

Uskonnolla (religion) viitataan usein sen institutionaalisuuteen, johon vaikuttavat tietyt arvot, uskomukset sekä käytänteet liittyen kyseisen uskonnon harjoittamiseen. Uskonnollisuudella (religiousness), tarkoitetaan laajasti tietyn uskonnon opetusten ja ohjeiden hyväksyntää tai seuraamista elämässä sekä kokemukseen jostain korkeammasta voimasta. Englanninkielisessä kirjallisuudessa uskonnollisuuteen viitataan usein myös käsitteellä *faith* (usko). Uskonnollisuuden lisäksi puhutaan usein henkisyydestä (spirituality), joka on vielä laajempi käsite ja sillä tarkoitetaan ihmisen sisäistä kokemusta mm. elämän tarkoituksesta ja merkityksellisyyden hakemisesta. Usein henkisyyttä voidaan ilmaista jonkun uskonnon kautta, mutta se ei sitä välttämättä vaadi. (Dudley 2016, 1-3.)

Uskontoja voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. Yksi asiaa jäsentävä ja tätä tutkimusta tukeva teoria on Ninian Smartin uskontojen ulottuvuudet. Smartin (2005, 14–23) mukaan uskontoja voi tarkastella seitsemästä näkökulmasta eli ulottuvuudesta käsin. Näitä ovat:

- ❖ käytännön ja rituaalien ulottuvuus
- ❖ kokemuksen ja tunteen ulottuvuus
- ❖ kertomusten ja myyttien ulottuvuus
- ❖ opin ja filosofian ulottuvuus
- ❖ etiikan ja säädösten ulottuvuus
- ❖ yhteisöjen ja instituutioiden ulottuvuus
- ❖ materiaallinen ulottuvuus

Smartin mukaan lähes jokainen uskonnollinen traditio muodostuu erilaisista käytännöistä tai rituaaleista, joiden yhtenä keskeisenä tarkoituksena on henkisen tietoisuuden kehittäminen sekä jumalyhteyden kokeminen. Tämän lisäksi uskonto on myös aina jokaisen ihmisen itsensä koettua ja sitä kautta henkilökohtaisella tasolla vaikuttavaa ja tunnepohjaista. Uskonnolliset traditiot elävät vahvasti erilaisten kertomusten, myyttien ja tarinoiden kautta. Näillä kertomuksilla voi olla myös historiallinen pohja. Tämän ulottuvuuden vahvistajana toimii ns. opin ja filosofian ulottuvuus, joka näkyy eritoten suurissa uskonnoissa siksi, että uskonnon on mukauduttava ympäröivän yhteiskunnan realiteetteihin sekä siksi, että usein uskonnolliset johtajat ovat korkeasti koulutettuja ja taipuvaisia etsimään älyllistä ilmaisua uskonnon pohjaksi. Tämän lisäksi uskonnot sisältävät jonkinlaisen eettisen koodiston tai moraalisen arvopohjan sille, kuinka ihmisten tulisi elää hyvää elämää. (Smart 2005, 14-21.)

Edellä esitellyt ulottuvuudet ovat luonteeltaan abstrakteja. Loput ulottuvuudet; yhteisöjen ja instituutioiden ulottuvuus sekä materiaallinen ulottuvuus ovat enemmän näkyviä ja materiaalisia. Jokainen uskonnollinen liike muotoutuu kannattajiensa kautta.

Tähän liittyvät myös uskontojen ja laajemmin käsitetyn yhteiskunnan väliset suhteet. Tietty traditio voi olla yhteisön virallinen uskonto tai ainoastaan yksi kirkkokunta muiden joukossa tai enemmän valtakulttuurista erillään toimiva lahko. Viimeinen ulottuvuus käsittää uskontojen materiaalisen ja aineellisen ulottuvuuden. Uskontoihin liitetään usein paikkoja ja rakennelmia, jotka katsotaan uskonnon kannalta merkittäviksi tai pyhiksi. Kaikki ulottuvuudet vaikuttavat toisiinsa ja joissain traditiossa jokin ulottuvuus voi olla keskeisemmässä asemassa ja joku taas puuttua kokonaan. (Smart 2005, 22 -23.)

Keskeistä edellä esitellyissä ulottuvuuksissa on mielestäni se, että uskonnot ja niiden vaikutukset ulottuvat yksistään uskonnollista tilaa laajemmalle. Tällöin niiden vaikutukset ja ilmenemismuodot yhteiskunnassa ovat luontevasti osa myös sosiaalitytieteellistä tutkimusta, koska sosiaalityön yhtenä kiinnostuksen kohteena ovat yhteisöjen, yksilöiden sekä yhteiskunnan välisten suhteiden tarkastelu.

Uskonnoilla on katsottu olevan merkittävä rooli esimoderneissa yhteiskunnissa ja kulttuureissa. Modernismi haastoi uskontoon pohjautuvat arvot ja näkemykset tieteen merkityksen korostuessa julkisessa keskustelussa. Postmodernista näkökulmasta katsoen hengellisyys ja uskonto voidaan nähdä jälleen enemmän ajankohtaisena. Tällöin tieto nähdään paikallisesti ja sosiaalisesti tuotettuna ja näin ollen totuus ei ole universaalista suuriin metateorioihin perustuvaa, kuten modernin ajattelun näkökulmassa. Perinteisesti ajateltuna postmodernit yhteiskunnat ovat luonteeltaan sekulaarimpia kuin esimodernit ja modernit. Samoin kuin uskonnollisuus ja sekulaari, myös moderni, esimoderni ja postmoderni voivat vaikuttaa yhteiskunnassa samaan aikaan. (Askeland & Døhlie 2013, 264.)

Uskonnon aseman ja merkitysten vähenemistä yhteiskunnassa kutsutaan sekularisaatioksi. Terminä sekularisaatio juontaa juurensa 1800-luvun lopun ajattelijoiden näkemyksiin modernistuvasta yhteiskunnasta, jossa tieteen merkitys kasvaa samalla kun uskonnollisuus vähenee. Perinteisesti myös uskonnollisuus ja maallisuus on katsottu olevan vastakkaisia, toisiaan poissulkevia ilmiöitä. Vaikka monet tutkijat allekirjoittavat yhteiskunnan maallistumisen trendin, se ei tarkoita välttämättä uskonnollisuuden ja uskonnollisten arvojen häviämistä. Jos ajatellaan koko maailman

väestöä, niin on arvioitu, että maailman 7 miljardista ihmisestä n. 6 miljardia laskee itsensä jonkin uskonnon kannattajiksi. (Kärkkäinen Veli-Matti 2019.)

Tämän lisäksi monissa uskontoja sekä uskonnollisuutta käsittelevissä tutkimuksissa on todettu, että uskontojen kannattajien määrä globaalilla tasolla on kasvamassa. Esimerkiksi Pew Reseach Centerin (2015) tekemän selvityksen mukaan maapallon väestö tulee olemaan tulevaisuudessa aiempaa uskonnollisempi. Selvityksessä arvioitiin seuraavien 40 vuoden aikana lähes kaikkien pääuskontojen harjoittajien määrän lisääntyvän (Pew Reseach Center 2015, 6.) Myös Suomessa on nähtävissä erilaisten uskonnollisten ryhmien kasvua koko 2000-luvun ajan. Kun vuonna 2000 itsenäisiä rekisteröityjä yhdyskuntia oli 49, niin vuoden 2015 lopussa niiden määrä oli 110. (Ketola; Hytönen; Salminen; Sohlberg & Sorsa 2016, 21; 25.) Myös uskontoja ja uskonnollisia vakaumuksia koskevat kysymykset ovat lisääntyneet mm. EU:n jäsen maissa viimevuosina. Uskonnollisuuden moninaisuuden vahvistuminen Euroopan alueella erialisia uskonnollisiin toimijoihin kohdistuva vihapuhe, terrorismi sekä pakolaiset ovat lisänneet uskontoja ja vakaumuksia koskevia kysymyksiä myös politiikassa. (Sorsa 2018, 5.)

Vaikka uskonto onkin eriytynyt yhteiskunnasta ja sekularisoituminen koskee kaikkia yhteiskunnan alueita myös suomalaisessa yhteiskunnassa, voidaan todeta, että erilaiset kulttuurit ja vakaumukset kohtaavat huomattavasti moninaisempina ihmisten arkisessa kanssakäymisessä kuin koskaan ennen. Vaikka uskonto mielletään jokaisen omaksi asiaksi, ihmisten puheessa uskonto tai vakaumus eivät näyttäydy välttämättä arvovapaana tai neutraalina. (Kärkkäinen Veli-Matti 2019.)

Uskontoja ja uskonnollisuutta kuvailtaessa tai määrittäessä turvaututaan useimmiten ulkoisiin yleisesti tunnettuihin näkemyksiin ja kategorioihin. Yleiset määrittelyt selventävät vuorovaikutusta ja luovat kartalle suuntaviivoja, joilla edetä sosiaalisessa maailmassa, mutta niiden avulla ei voi yksistään määrittää ihmisten arjen käytäntöjä ja kokemuksia. Pääuskontojen sisällä on monia variaatioita. Tämän lisäksi on myös lukuisia erityisesti mihinkään pääuskontoon kuulumattomia uskontoja ja yhteisöjä (Furness & Gilligan 2010, 4.)

Eletyn uskonnon (lived religion) käsitteen avulla voidaan tarkastella sitä, millaisia henkilökohtaisia merkityksiä ihmiset uskonnollisuudelle antavat, miten vakaumus tulee todeksi ihmisen elämässä vahvasti kokemuksellisena, ruumiillisena ja identiteettiä rakentavalla tavalla. Jokainen määrittää itsensä omalla tavallaan uskonnolliseksi ja erilaisiin vakaumuksiin liittyvät arvot, tavat ja vakaumuksen harjoittamisen muodot vaihtelevat suuresti yhteisöjen ja yksilöiden välillä. (Mcquire 2008, 5; 12.) Ei ole yhtä tapaa uskoa eikä yhtä tapaa olla myöskään uskomatta.

Ihminen on psykofyysissosiaalinen, älyllinen, kulttuurinen kokonaisuus. Tähän listaan lisätään usein myös henkinen (spiritual) ulottuvuus (Dudley 2016,13; Canda 2008, 27.) Henkisyys liittyy tiivistetyksi merkityksien, tarkoituksen sekä erilaisten moraalisten lähtökohtien etsimiseen suhteessa itseensä ja ympäristöön. Voisi jopa sanoa, että mikäli ihminen on hengellinen, voisi muut ulottuvuudet nähdä tällöin hengellisyyden kautta (Canda 2008, 29).

Uskontoa harjoitetaan usein osana jotain yhteisöä, se voi vaikuttaa uskovan käsityksiin esimerkiksi ruokailutottumuksista, pukeutumisesta, sukupuolisesta käyttäytymisestä, rahan käytöstä tai työn teosta. Uskonnollisuuden kautta ihminen valitsee, toimii, elää arkeaan perusteista, joiden lähde kumpuaa näkemyksestä, että on olemassa, jotain ylimaallista ja korkeampaa. Tämän kautta jokainen, joka uskoo, tavalla tai toisella rakentaa omaa tarkoitustaan elämässä ja maailmassa; suhteessa toisiin ja itseen.

Uskonnollisuus on yksi keskeinen identiteetin rakentaja, mikä on monesti katsottu jopa etnisyyttä tai kulttuuria vahvempana identiteetin rakentajana ihmiselle, joka uskoo. (Furness & Gilligan 2010, 17-18.; Knitter 2010, 259). Uskonto määrittyy kannattajalleen myös voimavaroja lisäävänä tekijänä. Katsotaan että voimavarojen avulla voimme selvitä meitä erilaisissa meitä kohtaavissa kriisi ja muutostilanteissa. Uskonto ja vakaumus voivat näin ollen merkitä yksilölle keskeistä selviämistästrategiaa erilaisissa elämän kriiseissä tai vaikkapa trauman käsittelyssä. (Worland & Vaddhanaphuti 2013, 387.) Uskonnollinen vakaumus voi näyttäytyä yksilölle voimavarana, johon turvata ja josta saada voimaa, mutta se voi muodostua myös taakaksi etenkin silloin, jos vakaumus on yhteisön määrittämää tai jos siihen liittyy yksilöön kohdistuvaa painostusta. Tällöin

uskonnollisen yhteisön tai uskonnon vaikutuspiirissä eläminen ei välttämättä ole hyvinvointia lisäävää tai edistävää.

2.2 Uskonto julkisessa tilassa

Länsimaisissa yhteiskunnissa lähdetään siitä, että yhteiskunnassa julkinen tila on kaikkia varten, riippumatta heidän uskonnollisesta tai katsomuksellisesta kannastaan. Tämä liittyy käsitykseen ihmisten yhdenvertaisuudesta, jonka katsotaan toteutuvan parhaiten niin, että valtio suhtautuu neutraalisti niihin tapoihin, joilla ihmiset saavuttavat hyvän elämän. Valtio ei siis häivyttä, muttei myöskään edistä niitä tapoja, joilla ihmiset hyvän elämän saavuttavat. (Sorsa 2018, 27.) Tätä kutsutaan neutraliteetiksi tilaksi, joka voidaan jakaa edelleen ns. eksklusiiviseen ja inklusiiviseen neutraliteettiin, joista ensimmäinen lähtee ajatuksesta, että julkisen tilan tulisi olla vapaa ihmisten hyvän elämän tavoittelun pyrkimyksistä. Tällöin mm. kulttuuriset ja uskonnolliset erityispiirteet tulisi häivyttää julkisesta tilasta yksityisen elämän piiriin. Tämän ajattelutavan tarkoitus on pyrkimys yhdenvertaisuuteen. Tätä lähtökohtaa on kuitenkin kritisoitu ns. vähemmistöjä syrjiväksi ja on katsottu, että julkista tilaa ei ole koskaan täysin mahdollista tyhjentää kulttuurisista piirteistä. Inklusiivisen neutraliteetin mukaan taas erilaisia hyvän elämän tulkintoja tai tavoitteita ei pyritä häivyttämään julkisen alueelta. Tällöin valtiolla on aktiivinen rooli ihmisten erilaisuuden ja heidän erilaisten tavoitteidensa tukemisessa. Myös tämän taustalla on ajatus ihmisen yhdenvertaisesta kohtelusta, jossa ihmisten elämäntavan, vakaumuksen ja identiteetin valintaa tulee kunnioittaa ja jopa tukea. (Sorsa 2018, 27-28.)

Tunnistan Sorsan (emt.) kuvaamista puhetavoista monia myös julkisessa keskustelussa esiintyviä aiheita. Erilaiset julkiset keskustelut uskontojen näkyvyydestä tai erilaisten uskonnollisten yhteisöjen toiminnasta saattavat saada myös arvopohjaisen ja usein myös tunnepitoisen sävyn, mikä liittyy erilaisiin uskonnollisten ilmiöiden julkituontiin ja niiden politisointiin. Tämä tunnepitoisuus voi osaltaan liittyä siihen, että erilaisten uskonnollisten liikkeiden piiristä on aika ajoin noussut julkiseen keskusteluun erilaisia ongelmallisiksi miellettyjä toimintatapoja, joita sekä mm. yksityiset tai erilaiset yhteisöt

ovat tuoneet julki. Esille tulleita teemoja ovat olleet esim. naisten sekä lasten ja nuorten asema, vähemmistöryhmien kohtelu yhteisöjen piirissä, ihmisoikeusloukkaukset, hyväksikäytön eri muodot, yhteisöistä erottamiseen liittyvät yksilön elämää koskevat kysymykset. (Linjakumpu 2018, 55.)

Linjakumpu (2015, 58) toteaa, että mikään uskonnollinen liike ei ole täysin irrallaan muusta yhteiskunnasta. Kyse on mielestäni, kuten Linjakumpu (emt.) toteaa; yhteiskunnan hyväksynnästä ja siitä, millaisia erilaiset yhteisöt voivat olla, millä ehdoilla ne voivat olla osana yhteiskuntaa ja miten ne oikeuttavat olemassaolonsa suhteessa yhteiskunnan valtavirtaan. Yhteisöt, joihin on yhdistetty ongelmallisia piirteitä tai ilmiöitä, ovat joutuneet yhteiskunnassa kyseenalaiseen asemaan.

Jotkut näistä yhteisöistä tai ryhmistä voivat kokea yhteiskunnassa epätasa-arvoisuutta uskontonsa ja kulttuurinsa vuoksi. Etnisen taustan tai uskonnollisuuden on katsottu olevan tekijöitä, jotka useimmin voivat johtaa eriarvoiseen ja syrjittyyn asemaan yhteiskunnassa. Valtavirrasta syrjäytyessään erilaiset pienet yhteisöt voivat ikään kuin jäädä valtakulttuurin ohittamaksi. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden sekä tasa-arvon vuoksi tällaisten ryhmien asemaa on tärkeä vahvistaa ja tuoda esiin. (Weng 2017, 150-151; 158.)

3. Erot huomioiva sosiaalityö- uskonto sosiaalityön kohdeilmionä

Edellisen luvun tarkoituksena oli avata tutkielman käsitteitä yhteiskunnallisella sekä yksilötasolla. Tässä luvussa avaan uskontoa ja sosiaalityön asiakkaan uskonnollisuutta erot huomioivan sosiaalityön yläkäsitteen avulla. Erot lähtökohdakseen ottavasta tai erot huomioiva sosiaalityön käsitteitä ovat käyttäneet artikkeleissaan tai tutkielmissaan muun muassa Anis (2008); Herz (2012) sekä Laitinen & Väyrynen (2011). Erityisen vakiintuneesta käsitteestä sosiaalityön tutkimuksessa ei mielestäni ole kyse, mutta koen sen tässä tutkielmassa avaavan sitä, mitä uskonnollisuus sosiaalityön erityiskysymyksenä voisi tarkoittaa. Näen eroista lähtevään orientaatioon kuuluvan piirteitä kulttuurisensitiivisistä sekä esimerkiksi konstruktivisesta sosiaalityöstä. Tarkastelen eroja ja niiden huomioimista identiteettien, kategorisoinnin sekä sosiaalityön etiikan lähtökohdista. Kun puhutaan ihmisten välisistä eroista, voi sosiaalityön eettiseen lähtökohtaan liittyvä tasa-arvo tulla tulkituksi uudella tapaa.

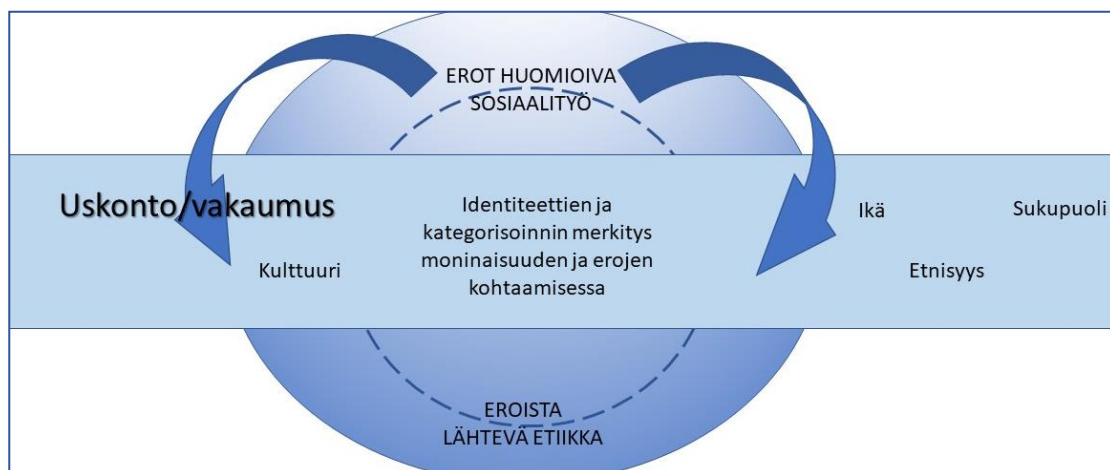
Sosiaalityön tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota mm. sukupuolta, kulttuuria tai etnisyyttä koskeviin eroihin. Toisaalta myös sosiaalityön lapsitutkimus korostaa eroja, lapsen tietoa ja erityistä asemaa. (Anis 2008, 35.) Tässä työssä erot huomioiva orientaatio kohdistuu uskonnollisen vakaumuksen huomioimiseen osana asiakkaan identiteettiä. Lähestyn eroja siitä lähtökohdasta, mitä otetaan huomioon, kun asiakas kohdataan ja miten sosiaalityötä tulisi tällöin tehdä.

Usein kulttuurisensitiivisyyttä käytetään viitekehyksenä uskonnollisten teemojen käsittelyssä. Sosiaalitieteiden alueella uskontoa tai uskonnollisuutta käsitellään erilaisten kulttuuristen kysymysten, identiteettien tai hyvinvointiin liittyvien käsitteiden näkökulmasta. Monet tutkijat näkevätkin uskonnon ja uskonnollisuuden ensisijaisesti osana kulttuurisia kysymyksiä. (Askeland & Døhlie 2013, 262-263). Kulttuurisensitiivinen tai kulttuurisen kompetenssin viitekehys voi muodostaa hyvän kehyksen myös pohdittaessa uskonnollis-sensitiivisiä (spiritually-sensitive) teemoja. (Svare, Hylton & Albers 2007, 98 – 99.)

Kulttuurisensitiivisyyden tai -kompetenssin viitekehystä katsotaan usein, että erilaiset terveyden- ja sosiaalihuollon palvelut perustuvat länsimaisen ja individualismin korostamiselle ja nähdään, että arvot eivät välttämättä tue erilaisista mahdollisesti yhteisöllisemmistä kulttuureista tulleille ihmisille. (Willis, Pathak, Khambhaita & Evandrou 2016, 5.) Kulttuurisen kompetenssin konseptia voidaan kritisoida kulttuurin nostamisesta ensisijaiseksi näkökulmaksi, mikä voi häivyttää ihmisen muut merkittävät identiteetit, koska kaikki tietyn kulttuurin, yhteisön tai uskonnon edustajat eivät painota elämässään samoja asioita. (emt, 5.)

Itsekin näen, että uskonnollisuuteen liittyviä kysymyksiä taustoittaessa kulttuuri ei välttämättä yksin tue aiheen käsittelyä riittävän kattavasti. Sen sijaan moninaisuudesta tai ihmisten eroista keskustelu voi avata enemmän ihmisen arkea ja siihen liittyviä piirteitä. Näen, että juuri erojen huomioimisen kautta voidaan tehdä näkyväksi ihmisten tapoja olla ja elää, mikä antaa mielestäni sosiaalityölle pätevän viitekehysten ihmisten moninaisten haasteiden avaamiseen ja ymmärtämiseen. Myös Pohjola (2003, 55-56) tuo esiin tätä rakentaessaan tutkijan roolia, jossa keskeisenä tehtävänä on erilaisten kulttuuristen osatekijöiden esille nostaminen niiden monien merkitysten ja ulottuvuuksien takaa. Usein etninen tai väestöryhmiin ja kategorisointiin perustuva erittely ei välttämättä ole riittävä, vaan on keskityttävä myös siihen, miten eri mikrokulttuuriset käytännöt vaikuttavat ihmisten elämään.

Kuviossa 1 olen hahmotellut tutkielmani teoreettista viitekehystä. Viitekehyksessä erot huomioiva sosiaalityö linkittyy vahvasti eettisyyteen ja uskonto tai vakaumus voi olla yksi eroavaisuus, identiteetti, jota sosiaalityöntekijän asiakas kantaa.

Kuvio 1. Viitekehys

3.1 Erot, kulttuuri ja uskonto sosiaalityön tutkimuksessa

Tässä luvussa käsittelen sosiaalityön erojen ja uskonnon suhdetta tutkimuksen ja sosiaalityön käytännön näkökulmasta. Uskonnon ymmärtäminen luvussa 2 esitettyjen ulottuvuuksien kautta tuo sen lähemmäksi sosiaalityön kiinnostusta. Keskustelua siitä, onko uskonnollisuus yksityisellä alueella pidettävä asia vai ei voidaan liittää edelleen siihen, kuinka sosiaalityössä asiakkaan uskonnolliseen vakaumukseen liittyviä kysymyksiä ja teemoja tulisi kohdata ja käsitellä. Tämän lisäksi edellä mainitussa luvussa esitetyn eletyn uskonnon käsitteen avulla voidaan pohtia sitä, millaisia merkityksiä, odotuksia yksilöt kokevat tai rakentavat uskonnollisuudestaan. Toisaalta voidaan pohtia sitä, miten uskonto joko toisaalta lisää hyvinvointia tai on riski sille. Koska sosiaalityön yksi keskeisistä tavoitteista on ihmisten hyvinvoinnin lisääminen, ja sosiaalityö itsessään perustuu ihmisoikeuksiin ja yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen, on aiheen käsittely mielestäni tärkeää.

Sosiaalityön tutkimuksessa eroihin liittyvä näkökulma on ollut vähäisempää, vaikkakin teemat ovat olleet esillä erilaisissa sosiaalityön käytäntöjä koskevassa keskusteluissa 1990-luvulta alkaen. Yksi syy keskustelun vähäisyyteen voi olla sosiaalityön vahva yhteys kansallisvaltion rakenteisiin ja universalismiin, jossa korostuu ihmisten homogeenisuus

ja pyrkimys kaikkien tasa-arvoiseen kohteluun. (Anis 2008, 35.) Anis tutki väitöskirjassaan maahanmuuttajia koskevia erityiskysymyksiä lastensuojelun alueella ja tarkasteli sitä, kuinka sosiaalityöntekijät tulkitsevat maahanmuuttajien kanssa tehtävän sosiaalityön erityisyyttä ammatillisesta näkökulmasta sekä millaisia ominaisuuksia sosiaalityöntekijät rakentavat maahanmuuttaja-asiakkaille.

Kulttuurisensitiivisen tutkimuksen alueelle kuuluvan Susanna Yliselä (2018) käsitteli gradussaan maahanmuuttaja-asiakkaiden kohtaamisia sosiaalityössä. Tutkimusten tulokset osoittivat, että sosiaalityöntekijän ja monikulttuurisen asiakkaan välisessä kohtaamisessa yhtenä puheenaiheena ovat kulttuurien eroavaisuudet. Olennaista Yliselän mukaan onkin sosiaalityön ammattilaisten kulttuurisensitiivisyys. Milla Lumion (2009) gradu Monikulttuurisuus, maahanmuuttajuus ja sosiaalityö käsitteli taasen sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä eri kulttuureista saapuneiden asiakkaiden parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Lumion mukaan monikulttuurisen sosiaalityön asiantuntijuudesta nousi hänen tutkimuksessaan esille kaksi puhetapaa. Toinen korosti sosiaalityön yleisasiantuntijuutta riittävänä monikulttuuristen asiakkaiden kohtaamiseen. Toisessa puhetavassa monikulttuuristen ihmisten kohtaamiseen koettiin tarvitsevan sosiaalityön käytännöissä erityisosaamista. Maria Kuneliuksen (2015) gradu käsitteli puolestaan vastaanottokeskuksessa tehtävää sosiaalityötä ja asiakkaiden kohtaamista. Gradun tuloksena oli, että asiakaskohtamisessa kulttuuripiirteet jäivät taka-alalle ja työntekijä kohtaa näissä kohtaamisissa ensisijaisesti ihmisen.

Uskontoa erityiskysymyksenä käsittelevät sosiaalityöiden tai sosiaalityön alueelle luettavat tutkimukset linkittyvät usein osaksi kulttuurisia kysymyksiä, mutta omana alueenaan ne näyttäisivät olevan marginaalisempia. Vaikka asiakkaan uskonnolliseen vakaumukseen ja siihen liittyviin kysymyksiin onkin kiinnitetty huomiota sosiaalityön tutkimuksessa 1980-luvulta lähtien, on uskonto kuitenkin tutkimuksissa pienemmässä roolissa esimerkiksi kulttuuriin verrattuna. (Svare ym. 2007, 95.)

Kulttuurisia tai uskonnollisia teemoja käsittelevien sosiaalityön tutkimusten määrä vaihtelee myös maittain. Mm. Yhdysvalloissa eri kulttuuritaustoista olevia lapsia on esimerkiksi lastensuojelun piirissä runsaasti, kun taas työntekijät ovat pääsoin

valtaväestöä. Tämän vuoksi työntekijät tarvitsevat keinoja kohdata eri kulttuureihin kuuluvia ominaispiirteitä. (Joutsalainen 2012, 10) Tämä näyttäytyy hyvin myös yhdysvaltalaisessa sekä brittiläisessä asiakkaan uskonnollisuutta koskevissa sosiaalityön tutkimuksissa. Kulttuurisesti fragmentoituneessa yhteiskunnassa erilaiset vähemmistöt ja yhteisöt voivat saada enemmän huomiota nimenomaan erityispiirteiden ja erojen kuin valtaväestöön sulauttavan periaatteen lähtökohdista.

Uskonnollisuus marginaalisena ja eri tavoin vaikeana aiheena sosiaalityön alueella näyttäisi olevan valtakurssi. Oxhandler ym. (2015) esittävät tutkimuksessaan, että sosiaalityöntekijät uskovat, että asiakkaan vakaumuksen puheeksi otto voisi johtaa asiakkaiden parempaan hyvinvointiin. Työntekijät eivät kuitenkaan näyttäisi ottavan uskonnollisia teemoja puheeksi asiakkaidensa kanssa. Sosiaalityön asiakkaat puolestaan haluaisivat puhua vakaumuksestaan, mutta kokevat uskonnolliset asiat usein tabuksi, joten he usein toivovat, että työntekijä ottaisi teemat puheeksi, huolimatta siitä onko työntekijä ja palveluntarjoaja uskonnollisesti orientoitunut vai ei. (Balkin, Levis, Schlosser & Heller-Levit 2009, 420.)

Kysymys siitä, kuuluuko uskonnollisista teemoista keskustelu sosiaalityöhön, voidaan tarkastella myös siitä lähtökohdasta millaista tietoa eri kulttuuriin tai uskontoon kuuluvien asiakkaiden kohtaamisessa ammattilaiselta tarvitaan. Kansainvälisessä kirjallisuudessa mainitaan sosiaalityöntekijöiden kohtaavan työssään paljon uskonnollisia teemoja, mutta he kokevat, ettei heillä ole riittävästi tietoa uskonnollisten asiakkaiden ja eri uskonnollisten ryhmien tarpeisiin vastaamiseen. (mm. Hodge 2011, 149; Gilligan.) Myös sosiaalityön koulutuksissa näihin kysymyksiin on toivottu suurempaa roolia. (Sheridan & von Hemert 1999, 140). Asiakkaan vakaumuksen huomiotta jättäminen voi johtua monesta syystä; mm. tiedon puutteesta tai väärin sanomisen pelosta. Jotkut työntekijät puolestaan kokevat sosiaalityön ja joidenkin uskonnollisten arvojen olevan ristiriidassa keskenään. Lisäksi julkisen sektorin työntekijät kokevat julkisen alueen erilliseksi uskonnosta tai uskonnollisten asioiden käsittelystä. (Svare ym.2007, 96 – 97.)

Uskonnollisten yhteisöjen erilaisia erityispiirteitä tutkinut Johanna Hurtig (mm. 2013) käsitteli lestadiolaisuutta osana lastensuojelun kysymyksiä. Hurtigin tutkimus käynnisti osaltaan laajemman yhteiskunnallisen keskustelun uskonnolliseen (lestadiolais-) yhteisöön kuulumisesta, siinä elämisestä ja siitä irrottautumisesta. Yhteisö voi olla myös kaltoinkohtelun tila, jossa vallitseva uskonnollisuus antaa sille edelleen moninaisempia tulkintoja ja merkityksiä. Sittemmin lestadiolaisuutta koskeva tutkimusta on tehty sosiaalitieteen sekä uskontotieteen alueella eri näkökulmista. Hurtigin (2013, 39) mukaan lestadiolaisuus elää murrosta, jonka taustalla vaikuttaa yhteiskunnallinen kehitys, missä perinteisten auktoriteettien rooli vähenee. Samaan aikaan tietoa tuotetaan mikrotasolla, perheiden, yksilöiden kautta. Tämä tieto on helposti jaettavissa tiedonvälityksen keinoin. Tämä muuttaa osaltaan eri yhteisössä elävien ihmisten tapaa olla ja ajatella.

Kirkkososiologian alueella vuonna 2018 julkaistu pro Gradu (Vesterinen 2018) tutkielma käsitteli islamin uskoisten perheiden kohtaamista lastensuojelussa, islamilaista perhekäsitystä ja sen ilmenemistä lastensuojelun huolenaiheena sekä voimavarana Vesterisen haastattelemat lastensuojelun sosiaalityöntekijät tulkitsivat uskonnon osaksi perheen kulttuuria, jolloin siitä ei puhuttu erillään kulttuurista. Toisissa tapauksissa puolestaan perheen uskonnollisuus näyttäytyi korostuneena, jolloin työntekijän pohdinnat suuntautuivat uskonnon asemaan ja sen vaikutuksiin asiakasperheessä ja asiakkaan kohtaamisessa. (Vesterinen 2018, 5, 49.)

3.2 Identiteetit ja niiden rakentaminen

Identiteetti käsitettä voidaan lähestyä eritavoin riippuen kontekstista. Mm. psykologiassa identiteetti liitetään usein koko ihmiselämän mittaiseen kehitysprosessiin ja se nähdään staattisena käsityksenä siitä, millainen henkilö on itsensä tai muiden näkökulmasta. Sen sijaan etenkin sosiaalitieteellisessä kontekstissa identiteetti on määritelty usein muuttuvampana tai jatkuvassa muutoksessa sekä uudelleen tulkinnan alla olevana. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2012, 89; 121.)

Identiteetit muodostuvat sosiaalisissa prosesseissa sekä vuorovaikutussuhteissa. Identiteetillä ja sen rakentumisella on siis vahva suhde ympäristöönsä. Ympäristö ja identiteetti muodostavat ns. dialektisen suhteen; toisaalta esim. yhteiskunnalla on ns. historiansa, joka tuottaa erialaisia identiteettejä, mutta tietty historia on yhtäältä erityisillä identiteeteillä varustettujen ihmisten aikaansaannosta. Erilaiset yhteiskunnalliset rakenteet tuottavat erilaisia mm. kansallisuutta, yhteiskuntaluokkaa, kulttuuria tai uskonnollisuutta koskevia identiteettityyppejä. (Berger & Luckmann 1995, 195-197.)

Aivan kuten arkielämässäkkin myös erilaisissa institutionaalisissa kohtaamisissa ihmisille rakennetaan erilaisia identiteettejä. Erilaiset auttamiseen, terapiaan ja neuvontaan keskittyneet palvelut mukaan lukien sosiaalityö ovat näin ollen keskeisessä roolissa erilaisten identiteettien rakentamisessa ja niiden työstämisessä. Palvelujen saamiseksi asiakas tai potilas voidaan sosiaali- ja terveydenhuollossa luokitella mm. päihteiden käyttäjäksi, erityistä tukea tarvitsevaksi ym. Tässä ammattilaisilla on usein suurempi rooli; ohjata asiakkaita tietynlaisiin identiteetteihin. (Juhila 2009, 52). Sen lisäksi, että identiteettejä tuotetaan palvelujen saamiseksi, ovat ne myös väline työskentelyn rajaamiselle niin, että ne auttavat asiakasta mahdollisimman paljon ongelmassaan. Muun muassa ilman ongelman määrittelyä (esim. päihdeongelmaisuuutta) työskentely voisi olla varsin päämäärätöntä.

Näiden lisäksi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisissä kohtaamisissa ja keskusteluissa voidaan käydä keskusteluja myös enemmän liikkuvista identiteeteistä tai

vuorovaikutuksellisista identiteeteistä, jotka voivat vaihdella vaikkapa asiakkaan aktiivisesta toimijuudesta uhrin identiteettiin. Sosiaalityöllä on siis tärkeä rooli ns. identiteettityön toteuttajana (Gubrium & Hollstein 2001, 11); osallistua asiakkaiden ongelmien jäsentämiseen tai heidän elämänhallintaansa lisäävien toimintamallien lisäämiseen.

Sosiaalityössä asiakas määrittyy siis usein ensisijaisesti palveluihin hakeutuvan ja palveluista mahdollisesti hyötyvän identiteetin kautta. Tällaisen lähtökohdan katsotaan tuottavan tasa-arvoisia palveluja kaikille, mikä on toki tärkeää sosiaali- ja terveysalan palveluja tuottaessa. Tämä voi kuitenkin johtaa ongelmaan, missä asiakas nähdään ainoastaan ongelman kautta ja johon ei välttämättä kuulu asiakkaan itsensä kannalta tärkeät, merkitykselliset tai vaikuttavat asiat arkielämästään. Tällöin tärkeä osa identiteetistä asiakkaan itsensä kertomana ja tulkitsemana jää helposti kohtaamisen ulkopuolelle. (Herz 2012, 15.)

Ihmisen määritellessä itsensä uskonnolliseksi hän samalla muodostaa itselleen identiteettiä. Muslimi, lestadiolainen, romani tai ateisti ovat kaikki identiteettejä, joilla on vahva kulttuurinen merkitys. Identiteetit vaikuttavat vahvasti siihen, miten näemme itsemme ja näyttäydymme suhteessa muihin. Erilaisilla määrittelyillä haetaan toisaalta hyväksyntää ja toisaalta eroa suhteessa muihin.

Hurtigin (2013) lestadiolaisyhteisöä koskeva tutkimus yhteisön piirissä esiin tulleista lasten seksuaalisista hyväksikäyttötapauksista herätti ihmiset keskustelemaan laajemmin mm. uskonnollisten yhteisöjen piirissä elämisestä, yksilöiden valinnoista kuulua tai irrottautua yhteisöstä sekä uskonnollisiin yhteisöihin kytkeytyvästä vallasta. Se valta, joka kuuluu ryhmän muodostumiseen, tulee näkyväksi, silloin, kun jokin ilmiö haastaa ryhmän arvoja, identiteettejä tai rajoja. Kuuluminen johonkin uskonnolliseen yhteisöön on yleensä arkisissa käytännöissä normalisoitua eikä se korostu, paitsi silloin, kun joku tai jokin uhkaa sitä. (Korkalo-Wallenius 2018, 33.)

Puhe uskonnolliseen yhteisöön liitetyistä ongelmista ja tabuista voi virittää myös toisenlaista keskustelua, jossa yksilön identiteettien rakentamisella on suuri rooli.

Johdannossa esitetty herännäisyyttä ja herännäisiksi itsensä määrittäviksi käsittelevä artikkeli tukee sitä puhetta, kuinka mediassa nykyään puhutaan erilaisista ryhmistä ja niihin kuulumisesta: Yksilö voi kuulua johonkin yhteisössä voi olla monella lailla ja yhteisöllä itsellään voi olla monia rooleja. Kuulen tästä puheesta ehkä laajemman tarpeen siitä, että ihmiset haluavat tulla kuulluksi identiteettiensä kautta, niin, että niistä voidaan muodostaa hyväksyttäviä tarinoita kanssaihmisille. Mikäli jokin yhteisö tai ryhmä näyttäytyy ristiriitaisessa valossa, on ryhmään kuuluvilla usein tavalla tai toisella tarve selittää tai irtisanoutua ryhmän toiminnasta.

Sosiaalityön kohtaamisessa erilaisia oikeuttamisia tai selontekoja voidaan kuvata vastatodistelun ja itsetodistelun käsitteillä. Vastatodistelussa on kyse keskustelun kulkuun liittyvästä puheesta ja itsetodistelussa kyse enemmän keskustelusta riippumattomasta kulttuurin ja aikakauden oletuksiin ja ihmistä velvoittaviin vallitsevista diskursseista. (Jokinen ym. 2012, 33.) Nämä todisteluntavat ovat ilmiönä ja läsnä sosiaalityön arjessa lienee päivittäin ja saattaa jopa ohjata keskustelua asiakkaan ja työntekijän välillä. Mielestäni identiteettien ja kategorisoinnin kannalta itse/vastatodistelun merkitys liittyy ihmisen tarpeeseen oikeuttaa omaa toimintaansa muiden silmissä. Ihmisillä on siis tarve luoda itsestään identiteettejä, jotka ovat kulttuurisesti ja yleisesti hyväksytyjä.

Käytän tästä esimerkkinä uskonnollisen identiteetin oikeutuksesta. Siinä lestadiolaisvanhempi otti tapaamisella puheeksi perheensä vakaumuksen, jolloin kysyin mitä uskonto ja vakaumus hänelle ja hänen perheellensä merkitsee. Vanhempi vastasi kysymykseen tuomalla esiin, että heillä mm. ehkäisy on hänen ja puolison oma valinta, eikä siihen liity yhteisön puolelta painostusta; tämän lisäksi kotona uskonnosta puhutaan, muttei ketään ei siihen pakoteta. Vaikutti siltä, että vanhempi halusi oikeuttaa perheensä vakaumusta ja lestadiolaisuutta yleisesti ja ikään kuin ”puhdistaa” sen mainetta siihen liittyvän aiemman julkisen keskustelun pohjalta. Vaikka kysymykseni vakaumuksesta tuntui mielestäni tilanteessa hyvin avoimelta ja neutraalilta, kätkeytyi sen taakse hyvin vahva eettinen lataus sekä tietynlaiseen marginaaliksi miellettyyn identiteettiin liittyvä hyväksynnän ja oikeutuksen tarve.

3.3 Kategorisointi ja moninaisuuden kohtaaminen

Käsitteenä kategorisointi liittyy kiinteästi identiteetin käsitteeseen. Kategorisointi tarkoittaa asioiden luokittelamista sekä jaottelua erilaisiin ryhmiin. Ihmisellä on tarve jäsentää erilaisia ilmiöitä ja asioita erilaisiin kategorioihin. Kategorioiden avulla voidaan ymmärtää ja keskustella siitä, mitä ympärillämme tapahtuu sekä olla mukana sosiaalisessa toiminnassa. Ollessaan vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ihmiset ottavat käyttöönsä erilaisia kategorioita keskustelun tai tilanteen ymmärtämiseksi ja hahmottamiseksi. (Jokinen, ym. 2012, 18–19.) Erilaisia kategorioita voivat olla esimerkiksi nainen, yksinelävä tai vaikkapa buddhalaisuus. Outi Välimaa (2011, 19) tekee eron käsitteisiin esittämällä kategorisoinnin liittyvän enemmänkin ilmiön ja identiteetin ihmisen tarkasteluun. Tässä tapauksessa buddhalaisuus olisi kategoria, kun taas nainen olisi sukupuolinen identiteetti. Riitta-Liisa Kinni (2014, 33) puolestaan katsoo sosiaalisen identiteetin joksikin, mikä tuotetaan nimenomaan kategorioiden avulla. Itselleni näiden käsitteiden ero avautuu samaan tapaan. Esimerkiksi naiseus voi olla kategoria, jonka lähtökohdista erilaisia identiteettejä muodostetaan.

Kategoriasta puhuminen on valinta, johon liittyy aina seurauksellisuutta. Kategoriat eivät tuota vain sosiaalista, vaan myös moraalista järjestystä. Kategorisoinnilla voidaan tuottaa moraalisia statuksia ja vaikuttaa siihen, kuinka kategorisoinnin kohdetta kohdataan ja kohdellaan. (Jokinen ym. 2012, 54, 70). Samoin kuin kategorisointiin myös identiteettien rakentamiseen liittyy vahvasti kysymys vallasta ja siitä kenellä tai keillä on mahdollisuuksia osallistua kulttuurissamme luotuihin merkityksiin ja jaotteluihin. Voidaan sanoa, että nämä merkitykset on luotu enemmän tai vähemmän valtakulttuurista käsin. (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2012, 11.)

Koska kategoriat syntyvät vuorovaikutuksessa, on tärkeää pohtia sitä millaisin seurauksin niitä luodaan. (Jokinen ym. 2012, 19.) Kategorioihin liittyy kiinteästi käsitys hyväksytystä ja ei hyväksytystä. Kategorioiden avulla voidaan myös muodostaa leimattuja, ongelmallisia ja stereotyyppisiä identiteettejä, jotka liittyvät vahvasti kulttuuriin ja sen tuottamiin asioihin esimerkiksi siitä mikä mielletään oikeaksi tai vääräksi. (Välimaa 2012, 29). Anneli Pohjola (2010, 32) esittää, että on tärkeää kiinnittää

huomiota siihen, milloin muodostetut kategoriat selventävät ilmiöitä ja milloin niistä syntyy moraalisia ja asenteellisia leimoja tai ongelmatulkintoja.

Sosiaalityö perustuu vahvasti yhteiskunnallisesti hyväksytyjen toimintamallien ylläpitoon ja tukemiseen. Tähän liittyy valtaa asiakasta kohtaan, joka on luonteeltaan luokittelevaa ja kategorisoivaa ja samalla erilaistavaa. Kun ihminen häviää usein palvelujen tarjoamisen kannalta tärkeiden identiteettien ja kategorioiden taakse, menettää hän myös mahdollisuuden itsenä olemiseen. (Pohjola 2002, 44.)

Vaihtoehtoisten, toisenlaisen toimijuuden sekä identiteettien esiin tuominen saattaa olla asiakkaalle muutoksen kannalta erityisen tärkeää ja se merkityksellinen lanka, jonka avulla muutos elämässä on mahdollinen. Sosiaalityön kannalta tärkeäksi nousee se, millaisista lähtökohdista asiakkaalle identiteettejä tuotetaan ja miten häntä kategorisoidaan. Jos asiakas määrittyy köyhänä tai velkaantuneena, voiko identiteetti muodostua myös muunlaisten identiteettien lähtökohdista esimerkiksi omasta vakaumuksesta.

Näen, että identiteetteihin ja kategorisointiin liittyvien mahdollisten ongelmien näkyväksi tekeminen on tärkeää sosiaalityön asiakkaan ja työntekijän kohtaamisessa etenkin siksi, että sosiaalityön asiakkaana ollaan usein ihmisen elämään vaikuttavan haasteen tai ongelman kautta. Tällöin vaihtoehtoisten ja toisenlaisen toimijuuden sekä identiteettien esiin tuominen saattaa olla asiakkaalle muutoksen kannalta erityisen tärkeää ja se merkityksellinen lanka, jonka avulla muutos elämässä on mahdollinen. Mielestäni jokaisella on oikeus elämäänsä koskeviin määrittelyihin sekä niiden oikeuttamiseen muiden silmissä, vaikkei se vallitsevan kulttuurin kannalta olisikaan hyväksyttävää. Yksilön elämää koskevia valintoja ei tarvitse hyväksyä, mutta niitä on syytä kuunnella. Tämän takaa voi joskus löytyä myös jotain muuta, mitkä ovat yksilön arjessa merkittäviä, vaikuttavia ja eläviä.

3.4 Eettiset kysymykset erot huomioivassa sosiaalityössä

”Eroista lähtevä sosiaalityö voi olla vaihtoehto kategorisointiin perustuvalla asiakkuudella. (Pohjola 2010, 35). Tällaisesta työskentelypohjasta asiakas ja työntekijä ovat ikään kuin samalla viivalla tasavertaisina jolloin asiakkaan mahdolliset identiteetit tulevat esiin, kuulluiksi ja sitä kautta työstettäviksi.”

Edellisissä luvuissa esittelin identiteetteihin ja kategorisointiin liittyvää keskustelua ja pyrin avaamaan uskonnollisuutta ja sen kohtaamista käsitteiden pohjalta sosiaalityön institutionaalisissa keskusteluissa ja kohtaamisessa. On ongelmallista, mikäli ammattilasten ja asiakkaan kohtaamisessa vakaumus on määritelty palvelujärjestelmässä joko niin, että se jätetään huomiotta silloin, kun siitä olisi tärkeä puhua tai mikäli uskonnollisuus määritellään kapeasti, tietyistä vallitsevista lähtökohdista käsin. Yhteenvedona tästä pohdinnasta ajattelen, että työntekijän olisi tärkeää kiinnittää huomiota siihen, mistä kaikesta asiakkaan identiteetit ovat rakentuneet ja miten niitä voidaan kohtaamisessa rakentaa uudelleen tai vahvistaa. Kun sosiaalityön ydintä rakennetaan tähän tapaan, tullaan kysymykseen siitä, kuinka sosiaalityötä tulisi tehdä. Tässä sosiaalityön eettisyydellä on keskeinen rooli.

Sosiaalityön eettisissä ohjeistuksissa pohditaan ihmisten välisiä kulttuurisia eroja tai moninaisuutta erilaisilla painoutuksilla. Sosiaalialan/työn eettisiä ohjeistuksia yhdistää kuitenkin lähtökohta asiakkaiden tasavertaisuudesta. Mm. Talentian (Talentia 2013) laatimissa sosiaalityön eettisissä arvoissa tuodaan esiin, että asiakkaita tulee kohdella tasavertaisina iästä, sukupuolesta ja kulttuuritaustasta huolimatta. Myös kansainvälisessä sosiaalityöntekijöiden eettisessä koodistossa (National Association of Social Workers, Code of Ethics 2017) painotetaan tasa-arvoa, sekä myös sensitiivisyyttä kulttuurista ja etnistä moninaisuutta kohtaan.

Talentian (2017) eettisissä ohjeissa mainitaan, että sosiaalialan ammattilaisella on velvollisuus estää syrjintää, joka kohdistuu mm. kulttuuriin, uskuntoon tai muuhun vakaumukseen. Talentian (2017) eettisissä ohjeissa lähestytään eettistä kohtaamista

positiivisen diskriminaation käsitteen avulla, jolla tarkoitetaan vähemmistöjä tukevaa toimintaa pyrkimyksenä vaikuttaa eri väestönosiin, jotta heillä olisi yhdenvertaiset ja tasapuoliset oikeudet valtaväestöön verrattuna. Asiakkaille on annettava tilaa omalle kulttuurille ja sen arvoihin perustuville näkemyksille. Ohjeissa mainitaan lisäksi, että eettisesti ristiriita voi syntyä asiakkaan ja työntekijän välisen erilaisen kulttuurin ja kulttuuriin yleisesti kuuluvien piirteiden ja ominaisuuksien tai lain välisestä ristiriidasta. (Talentia eettiset ohjeet 2017, 20-21.)

Lähtökohdat sosiaalityölle lain ja sen eettisen koodiston pohjalta ovat yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. Erojen huomioiminen voi asettaa tähän haasteensa. Etiikan tulisi olla universaalia, kattaen pääväestön lisäksi kaikki ala-kulttuurit (Urponen 2003, 85.)

”Kulttuurinen moniaisuus asettaa haasteita ammattieettisille kysymyksille sekä valinnoille. Sosiaalityön käytännöissä ylipäätään voi olla vaikea löytää yhtä universaalia eettistä koodistoa, joka toimisi kaikissa konteksteissa. Työskentely ei voi myöskään pohjautua selkeisiin jakoihin hyvästä tai pahasta. Siksi toimintaa ohjaavien eettisten ideaalien sijaan käytännölliset, arjessa tehtävät ratkaisut ovat suuressa asemassa eettisyyden muovaajina.”(Pehkonen & Väänänen-Fomin 2011, 7; Laitinen & Väyrynen 2011, 164 165.)

Moninaisuus vaatii sosiaalityöltä erityistä osaamista, jossa sosiaalityöntekijöiden on kyettävä kehittämään asiantuntijuuttaan erilaisista kulttuureista, alakulttuureista sekä elämäntavoista. (Anis 2008, 14.) Laitinen & Kemppainen (2010, 172–173) esittävät, että sosiaalityön asiakkaita voisi tässä moniarvoisessa yhteiskunnassa luonnehtia pikemminkin erojen avulla kuin samankaltaisuudella. Sosiaalityön etiikan tulisi perustua sensitiivisyyteen ja erojen kunnioittamiseen. Eroja kunnioittava ja sensitiivinen etikka vaatii sen, että sosiaalityössä kohdattavat ilmiöt nähdään aina tilanteittain, joka kerta uudelleen rakentuvina ja tulkittuina. Keskeistä on, että auttamisprosessissa asiakas nähdään tavoitteellisena toimijana, jolla on omat unelmansa ja arvonsa ja joiden pohjalta hän rakentaa elämänsä. Tämä vaatii sitä, että työntekijät kohtaavat asiakkaan kokonaisuutena ja ihmisenä, eivät pelkästään avuntarvitsijana. (Pohjola 2010, 31).

”Eroja kunnioittava ja sensitiivinen etiikka ottaa huomioon ihmisten moninaisuuden ja tukee sosiaalityön kohtaamisten epävarmuutta. Kun ammatillisen käytännön keskeisenä osana on eettisyys asiakkaan ja työntekijän välille tulisi muodostua luottamuksellinen keskusteleva suhde, jossa on sijaa moraalille pohdinnoille. Sensitiivinen etiikka mahdollistaa myös sosiaalityön arjen ratkaisujen näkyväksi tekemisen.”(Laitinen & Väyrynen 2011, 165.)

Herz (2015, 416) tuo artikkelissaan esiin, että ihmisten kohtelemiseen samalla tavalla voi liittyä ongelmaa, joka voi johtaa eroja häivyttävään sosiaalityöhön. Samalla lailla kohtelu voidaan tulkita myös samoin, kuin kohtelemalla kaikkia länsimaalaisina ja valkoihoisina. Tällöin ei voida huomioida tiettyyn yhteisöön tai vähemmistöön kuulumisen merkitystä ihmisen elämässä, eikä myöskään tiettyyn marginaalisuuden paikkaan liittyvät erityistarpeet tule huomioiduiksi. (Willis, ym. 2016, 6; Anis 2008, 3.)

Aiemmin esitetty Laitisen ja Väyrysen (2011, 164 -165) ajatus siitä, että ammatillisessa kohtaamisessa arjessa tehtävien ratkaisujen tulisi muovata ammatillisesti eettistä toimintaa, voidaan laajentaa myös muuten sosiaalityön kiinnostuksen kohteeseen; asiakkaan arjessa toimimiseen ja sen haasteisiin ja mahdollisiin toiminnan riskeihin. Herz (2015, 418) esittää, että sosiaalityön alueella tulisi olla kiinnostuneita siitä, mitä ihmiset tekevät ja miten he elävät elämäänsä sekä sen lisäksi kiinnittää huomiota siihen, miten erilaiset valtarakenteet ja diskurssit vaikuttavat heidän elämiinsä. Yhtä lailla kuin on tärkeä huomioida erilaiset ongelmat ja riskitekijät asiakkaan elämässä, on myös tärkeä huomioida ihmisten erilaiset kulttuuritaustat ja elämäntilanteet. Makro-, meso- sekä mikrotasolla uskontoja voidaan käyttää sekä erilaisten ryhmien syrjimiseen että valtaistamiseen. (Askeland & Døhlie 2013. 263).

Eroista lähtevä ja ihmisten moninaisuuden huomioiva työtapa sisältää ajatuksen siitä, että työskennellään ihmisten kanssa, joiden kulttuuri- ja etninen tausta poikkeavat omastamme. Tällöin tarvitaan erityisiä tietoja ja taitoja onnistuneen asiakassuhteen luomista varten. Olennaista on, että työntekijä tunnistaa ja tunnustaa asiakkaan kulttuuritaustan, arvot, uskomukset, traditiot ja yleisen maailmankuvan. Joitakin tavoitteita ja arvoja voimme pitää yhteisinä sen perusteella, että kaikki ihmiset ovat

joiltain ominaisuuksiltaan samanlaisia. Kulttuuri pitää kuitenkin sisällään juuri sille tyypillisiä päämääriä ja arvoja, joita sen kulttuurin ulkopuolisen voi olla vaikea ymmärtää. Työntekijä onkin kulttuurisesti oppijana työskennellessään vieraskulttuurisen asiakkaansa kanssa. (Valtonen 2008, 32.)

On tärkeää, että sosiaalityöntekijöillä on riittävästi tietoa ja sensitiivisyyttä tietystä kulttuurisesta tai uskonnollisesta ryhmästä itsestään, mutta toisaalta tulee huomioida, että erilaiset kulttuurit pitävät sisällään monenlaista tapaa olla ja elää. Tähän tarvitaan tietoa ryhmien sisäisestä moninaisuudesta sekä jaettua tietoa kulttuureista itsestään. Chaun (2011, 23 – 24) mukaan molemmat lähtökohdat ovat tärkeitä ja voivat osaltaan edistää kulttuurisesti sensitiivisten sosiaalipalvelujen tarjoamista.

4. Tutkimuksen toteuttaminen

4.1 Sosiaalinen konstruktioismi ja diskurssianalyysi tutkimuksen teoreettisina kehyksinä

Tämän työn aihealueita tarkastellaan sosiaalisen konstruktioismin kautta. Sosiaalinen konstruktioismi on tieteenfilosofinen suuntaus, jonka alle liitetään erilaisia tutkimuksellisia lähestymistapoja. (mm. Juhila 2004, 160.) Sosiaalinen konstruktioismi painottaa ihmisen toiminnan merkityksistä ja sen ymmärtämistä. Nämä tekijät ovat sidoksissa sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja sen lisäksi aikaan sekä paikkaan. Näin ollen ymmärrys ilmiöistä ja niihin liittyvistä merkityksistä vaihtelevat tilanteittain ajasta ja kulttuurista toiseen. Tämän lisäksi suuntausta yhdistää se, että mitään pysyvää tapaa tai mallia siitä, millä vuorovaikutukseen liittyviä merkityksiä ja ymmärrystä tuotetaan, ei ole olemassa. Keskeistä sosiaalisessa konstruktioismissa on se, että ihmiset muovaavat ja määrittävät eri ilmiöitä ja sitä kautta itseään ja muita ihmisiä kielen avulla. Sosiaaliseen konstruktioismiin liittyy myös idea kriittisestä ajattelusta ja olemassa olevan tiedon kyseenalaistamisesta. (Lock ja Strong 2012, 6-9.)

Sosiaalityön tutkimuksessa sosiaalista konstruktioismia ei voida käyttää tutkimuksessa sellaisenaan analyysin välineenä, vaan se ohjaa pikemminkin tarkastelemaan sosiaalityön käytäntöä sekä siitä tehtävää tutkimusta tietystä suunnasta. Sosiaalisen konstruktioismin lähtökohdista tehdyssä sosiaalityön tutkimuksessa korostuu usein sosiaalityön paikallisuus ja historiallisuus. Sosiaalityön kohtaamiset määritellään tällöin paikoiksi, joissa esimerkiksi työntekijä ja asiakas rakentavat toimijuutensa sekä kulloinkin käsiteltävät asiat tai ongelmat tilanteittain. Tämän lisäksi sosiaalisen konstruktioismin paikallisuus näkyy myös suhteessa tutkijaan itseensä. Tutkijan rooli osana tutkimusta on usein vahva. Kun tutkija valitsee tutkimuskohteekseen vuorovaikutuksen, hän on siinä itsekkin vahvasti osallinen. Tuolloin tutkijan omat tulkinnat kietoutuvat tutkimustuloksiin. Nämä eivät ole ainoa tapa kuvata tai tutkia aihetta, ainoastaan yksi näkökulma ja mahdollisuus. (Juhila 2004, 166.)

Konstruktionistisen tarkastelun lisäksi haen tutkielmassani teoreettista näkökulmaa diskurssianalyysistä. Diskurssi käsitteen ohella tutkimuksissa käytetään muun muassa sanasto, merkityssysteemi, tulkintarepertuaari tai puhetapa käsitteitä. Diskurssien avulla todellisuudelle annetaan erilaisia tulkintoja, jotka rakentuvat vuorovaikutuksessa ja joita puhujat ottavat avukseen tuottaessaan sosiaalista järjestystä ja kategorisoidessaan ja muodostaessaan toisilleen ja itselleen identiteettejä. (Törrönen 2005, 139.)

Diskurssianalyysi on, kuten sosiaalinen konstruktionismikin väljä teoreettinen viitekehys, jossa kielenkäyttöä tarkastellaan tekemisenä, joka sekä muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa että rakentaa sosiaalista todellisuutta: kielenkäytöllä rakennetaan tieto- ja uskomusjärjestelmiä, sosiaalisia identiteettejä ja sosiaalisia suhteita. (Pynnönen 2013, 9.) Yhteistä sosiaaliselle konstruktionismille ja diskurssianalyysille on kielenkäytön tarkastelu sosiaalista todellisuutta rakentavina tekoina. Diskurssianalyysille on ominaista lisäksi, että merkityksiä niiden tuottamisen tapoja tutkitaan paikallisesti tapahtuvina asioina ja myös osana laajempia kulttuurisia prosesseja. (Juhila 2004, 172.)

Diskurssianalyysi on jakautunut erilaisiin koulukuntiin, niitä erottavien painotusten perusteella. Yhden painotuksen mukaan ollaan kiinnostuneita kielenkäyttöä sellaisena kuin se arjessa esiintyy. Samalla tärkeäksi seikaksi nousee myös kielen käytön konteksti ja siihen liittyvät laajemmat kulttuuriset sekä historialliset tekijät. Tämän lisäksi diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita niistä seurauksista, joita kielenkäytöllä on. Kielenkäyttäjät ovat sosiaalisia toimijoita, joilla on erilaisia mahdollisuuksia ja resursseja toimia, neuvotella, käyttää valtaa, vastustaa ja uudistaa asioita. Diskurssintutkija ei ole kiinnostunut niinkään siitä, mikä on ”oikein” tai ”totta” vaan siitä, mitkä merkitykset ovat vallalla, marginaalissa tai puuttuvia. (Pynnönen 2013, 5 –6.)

Näen sosiaalisen konstruktionismin sekä diskurssianalyysin tukevan tutkimukseni käsitteitä. Pyrin diskurssianalyyttisen ja konstruktionistisen näkökulman kautta löytämään puheessa esiintyvien teemojen taustalla vaikuttavia asioita, joita uskonnollisuuden puheeksi ottoon voi liittyä. Lisäksi näen sosiaaliseen

konstruktionismiin kuuluvan kriittisyyden tukevan aihettani, jossa pyritään tekemään näkyväksi erilaisten asiakasryhmiä koskevia teemoja sosiaalityön alueella. Sekä sosiaalityöntekijöiden että asiakkaiden puheeseen uskonnollisesta vakaumuksesta voi kietoutua monia diskursseja, joita tässä työssä pyrin keräämästäni aineistosta löytämään. Uskonnollisesta vakaumuksesta puhuminen pitää sisällään erilaisia puhetapoja, arvolatauksia tai oletuksia, jotka ovat luonteeltaan myös kulttuurisidonnaisia. Näiden esiintuominen ja tulkinta voivat lisätä ymmärrystä erilaisten uskonnollisten- tai laajemmin erilaisten asiakasryhmien kohtaamisesta sosiaalityössä.

4.2 Aineiston hankinta

Keräsin aineiston haastattelemalla kuutta sosiaalityöntekijää alkukevästä 2019. Lähetin kutsun yhteensä viiteen perheiden parissa työtä tekevään organisaatioon, joita olivat mm. lastensuojelupalvelut, vastaanottokeskukset, sekä perheneuvolat.) Ajattelin, perheessä uskonnollisuuden tai vakaumuksen saavan moninaisempia sävyjä ja merkityksiä, kuin ainoastaan yksittäisen ihmisen vakaumuksessa. Ennakkoajatukseni oli se, että perheessä uskonnollisuus voi näyttäytyä sekä positiivisesti, että negatiivisesti ja sitä kautta moninaistaa haastateltavien puhetta aiheesta.

Alkuperäisessä haastattelu/keskustelukutsussani (LIITE 2) pyysin perheiden parissa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä ottamaan osaa ryhmäkeskusteluun. Ryhmäkeskusteluilla toivoin saavani aineistoa, joka olisi mahdollisimman vapaamuotoista ja keskustelevaa, kuten ryhmäkeskustelun ominaispiirteisiin liitetään. (Pietilä 2010, 216). Tällöin ajattelin myös omaa rooliani enemmän ohjaavana, teemojen tarjoajana ei niinkään varsinaisena haastattelijana. (Valtonen 2009, 224). Ajattelin, että teoreettista diskursiivista viitekehystä tukisivat mahdollisimman avoimet kysymysten asettelut ja keskustelut.

Vastauksia ensimmäiseen kutsuun tuli kuitenkin niukasti ja ryhmien haaliminen kokoon muodostui käytännössä haastavaksi ja vastauksien vähyden vuoksi mahdottomaksikin.

Tästä syystä päädyin toteuttamaan aineiston keruun yksilöhaastatteluin. Sain vastauksia kutsuun lopulta kuudelta sosiaalityöntekijältä ja toteutin keskustelut yksilöhaastatteluina (4 kappaletta) ja parihaastatteluna (1 kappale).

Keskustelun ohella myös haastattelu voi mahdollistaa hyvin avoimia ja keskustelunomaisia asetelmia. Haastattelu on aineistonhakumenetelmänä joustava, koska haastattelija voi samalla oikaista ja selventää haastateltavan sanamuotoja. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 75.) Erilaiset haastattelumuodot on mahdollista erottaa toisistaan kysymysten muotoilun ja kiinteyden ja toisaalta haastattelijan roolin perusteella. Niin kutsutussa strukturoidussa haastattelussa kysymykset on etukäteen laadittu ja vastausvaihtoehdot ovat kiinteät. Puolistrukturoitu eli teemahaastattelu voi sisältää valmiita kysymyksiä ja siinä lähdetään etukäteen valituista teemoista ja niitä tarkentavista kysymyksistä. Haastateltava vastaa teemahaastattelussa kysymyksiin omin sanoin. Teemahaastattelussa korostuvat ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioillensa antamat merkitykset sekä se, miten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. Avoin haastattelu on eniten keskustelua muistuttava haastattelutyyppi, mutta siinäkin haastattelijan kysymykset eivät voi liittyä mihin tahansa, vaan niiden sisältö liittyy tutkimuksen tarkoitukseen ja ongelmanasetteluun. (Eskola & Suoranta 1998, 86 – 87; Tuomi & Sarajärvi 2002, 77-78.)

Omat haastatteluni olivat luonteeltaan puolistrukturoituja. Toivoin haastatteluilta eritoten keskustelumaisuutta. Tästä syystä ennen haastattelun alkua kerroin tutkielmani teemoista lyhyesti ennakkoon laatimallani alustuksella (LIITE 3). Tämän alustuksen lähetin myös haastateltavalle, mikäli hän erikseen sellaista toivoi. Haastattelutilanne aloitettiin vapaamuotoisesti haastateltavan kommentilla tai lisäkysymyksillä, joita alustus herätti. haastattelun tukena käytin laatimaani kysymysrunkoa. (LIITE 4) Runko toimi haastattelua ohjaavana sujuvan keskustelun tukena, mutta kysyin käytin haastatteluissa myös tarkentavia kysymyksiä, joita ei kysymysrungosta ilmene.

Haastattelut nauhoitin ja litteroin käyttämällä litteroinnin purussa yleisesti käytettyjä litterointimerkkejä (LIITE 1) (Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 460 – 461.) Aineistoksi muodostui 5 kappaletta 40-58 minuutin pituisia haastatteluja ja jokaisen

haastattelun purkuun ja muotoiluun meni aikaa keskimäärin 4 tuntia. Litteroinnin tarkkuus ja tyyli määrittyvät usein tutkimusongelman ja metodien lähestymistavan perusteella. Tarkkaa litterointitapa voidaan käyttää, mikäli tutkimuksen kohteena on esimerkiksi haastateltavien vuorovaikutus. Mikäli tutkijan kiinnostus kohdistuu haastattelussa esiin tuleviin asiasisältöihin, ei litteroinnin tapa vaadi erityisen yksityiskohtaista otetta. Käytin litteroinnin pohjana Gail Jeffersonin keskusteluanalyttiseen litterointitapaan pohjautuvaa mallia (Ruusuvuori 2010, 424). Suhteellisen tarkka litterointitapa aineistonkeruuprosessin aikana mahdollisti aineiston moniulotteisemman tarkastelun sen sisältöä sekä sisällönmuodostamisen tapaa koskien.

4.3 Analyysiprosessi

Laadullinen analyysi on prosessi, jota voisi kuvata enemmänkin kehämäisenä, kuin suoraviivaisena ja tarkasti vaiheittaisena. Laadulliseen analyysiin kuuluu, että aineistoon liittyvät näkökulmat ja tulkinnat kehittyvät vähitellen tutkimusprosessin edetessä. Tämän lisäksi tutkimuksen etenemisen vaiheet eivät ole välttämättä etukäteen jäsennettävissä, vaan aineiston keruu ja tutkimuskysymyksiin liittyvät valinnat voivat muotoutua vähitellen. Tämä johtuu mm. siitä, että tutkijan pyrkimyksenä on laadullisessa tutkimuksessa tavoittaa tutkittavien näkemys tutkittavasta ilmiöstä tai ymmärtää ihmisen toimintaa tietyssä ympäristössä. (Kiviniemi 2015, 74.) Tämä kehämäisyys ja prosessiluontoisuus oli nähtävissä vahvasti myös omassa työssäni.

Analysoin aineistoni sisällönanalyysiä hyödyntäen. Joustavana viitekehyksenä ja metodina sisällönanalyysiä voidaan käyttää osana monentyyppistä laadullista tutkimusta. Sisällönanalyttisestä analyysiprosessista voidaan erottaa vaiheita, jotka liittyvät aineiston sisältöä koskeviin valintoihin tutkimuksen kiinnostusten pohjalta, teemoitteluun / tyyppittelyyn sekä yhteenvedon tuottamiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93-94.) Nämä perusvaiheet löytyivät myös omasta analyysiprosessistani.

Kun olin lukenut litteroidun aineiston läpi huolellisesti, pyrin löytämään aineistosta teemoja siitä, miten asiakkaan uskonnollinen vakaumus otettiin esiin haastateltavien puheessa. Nostin haastatteluista myös esiin sellaisia teemoja, jotka eivät suoranaisesti aluksi mielestäni liittyneet asiakkaan uskonnollisuuden tai vakaumuksen puheeksi ottoon. Pyrin yleisesti löytämään tiettyjä teemoja haastatteluista, jonka jälkeen irrotin nämä aihetta käsittelevään teemaan. Nimesin teemoja mm. ”uskonto asiakkaan voimavarana”, ”uskonto vaikeasti puheeksi otettavana aiheena” tai ”asiakkaan vakaumuksen puheeksi otto luottamuksellisen vuorovaikutuksen tukijana”. Koin että tässä vaiheessa tein valintaa siitä, mitä asioita irrotin litteroidusta aineistosta jatkokäsittelyyn.

Jatkoin analyysin tekoa tällä tyylillä irrottamalla samoja teemoja aineistosta erilliseen taulukkoon. Taulukon ensimmäisessä sarakkeessa kuvasin katkelmia aineistosta ja seuraavassa sarakkeessa pyrin tiivistämään katkelmissa esitetyt asiat teemoiksi tai puhetavoiksi. Nimesin ja tulkitsin nämä yleisellä tasolla, mutten vielä nimennyt niitä tässä vaiheessa diskursseiksi. Näistä puhetavoista oli löydettävissä myös erilaisia toimijuuden muotoja, jotka koskivat sosiaalityöntekijää itseään suhteessa asiakkaan kohtaamiseen, sosiaalityön palvelujärjestelmään ja sosiaalityön eettisiin kysymyksiin. Nämä kirjasin erilliseen kohtaan taulukossa.

Sisällön lisäksi aineistostani nousi vahvasti esiin sisällön tuottamisen tavat. Koin, että aineistoni ei ollut ainoastaan sisällöllisesti jäsennettävissä, joten sisällönanalyysin lisäksi tarvitsin myös keinon tulkita, sitä miten sisältöjä tuotetaan. Haastateltavien puhe sisälsi kauttaaltaan runsaasti kesken jääneitä virkkeitä ja kielikuvilla selittämistä, minkä tulkitsin myös tiettyinä epävarmuutena suhteessa käsiteltyyn aiheeseen. Tässä koin diskurssianalyysin tukevan analysointia. Diskurssi- ja sisällönanalyysin keskeinen ero on siinä, että sisällönanalyysissä etsitään tekstin merkityksiä ja diskurssianalyysissä analysoidaan sitä, miten näitä merkityksiä tekstissä tuotetaan. Sisällönanalyysi tarkastelee kommunikaatiota todellisuuden kuvana ja diskurssianalyysi todellisuuden rakentamisena. (Tuomi ja Sarajärvi 2020 48, 106.) Aineiston diskurssisessa tarkastelussa kiinnitin huomioni siihen, miten ilmiöistä puhuttiin. Tämän pohjalta muodostin lopulta eri diskurssit.

4.4 Tutkimusprosessin eettisyys

Kuvaan tässä luvussa tutkimukseeni liittyviä eettisiä pohdintoja tutkimusprosessin vaiheiden kautta. Etiikka kiinnittyi etenkin aiheenvalintaa, aineiston hankintaa sekä sen analysointia koskeviin kysymyksiin.

Tutkimusetiikassa painottuu hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen. Tämä kuuluu jokaiselle tutkijalle ja tulee huomioida tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2012, 6-7) laatimassa ohjeistuksessa hyvän tieteellisen käytännön keskeisiä lähtökohtia ovat rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus tulosten tallentamisessa ja tutkimustyössä esittämisessä. Tämän lisäksi tieteelliseen tiedon luonteeseen kuulu avoimuus ja vastuullisuus tutkimuksen tuloksien julkaisussa. Tutkijoilta odotetaan myös kunnioitusta muiden tutkijoiden työtä kohtaan. Tämän lisäksi korostetaan tutkittavan itsemääräämisoikeutta ja tutkittavan yksityisyyttä ja tietosuojan toteutumista tutkimuksen teossa.

Tutkimuseettiset kysymykset ovat erityisessä asemassa silloin, kun tutkimus liittyy ihmisiin ja heidän toimintaansa. Tutkimus ei saa tuottaa vahinkoa tutkittaville. Vaikka tutkimus ei tuottaisikaan vaaraa tai vahinkoa suoranaisesti, moitittava käyttäytyminen tutkittavia kohtaan voi olla tutkimuksen kannalta arveluttavaa. Sensitiivisiä aiheita käsittelevän tutkimuksen eettisyyden tarkastelu voi olla erityisen haasteellista. Eettisten valintojen teko alkaa jo tutkimusaiheen valinnasta ja haastateltavien etsimisestä aineiston hankinnan tapoihin ja metodologiaan. Eettisissä kysymyksissä tärkeäksi nousee se, mikä tieto on tarpeellista ja kenen tulee tietää ja millaiset tiedon sovellutukset ovat hyväksyttäviä. (Alasuutari 2005,18; 23.)

Uskonnolliset teemat voivat virittää monenlaisia tutkimuksessa huomioon otettavia eettisiä pohdintoja. Tiedostin tämän jo aiheenvalinnan vaiheessa. Kun tein aineistonhankintaan liittyviä linjauksia mietin, haastattelisiniko työntekijöitä, asiakkaita vai molempia. Ajattelin, että aiheen valintaa voisivat tukea myös asiakkaiden haastattelut koska uskoin, että asiakkaiden äänen esiintuominen tuottaisi tietoa, joka olisi sosiaalityöntutkimuksen kannalta merkittävämpää, kuin ainoastaan

sosiaalityöntekijöiden haastattelu. Jos ajatellaan vähemmistöistä (kulttuurillisista tai uskonnollisista) käytävää keskustelua on yleistä, että keskustelua käydään heistä, mutta ei heidän kanssaan. (Wahlbeck 2008, 154.) Tätä seikkaa myös itse pohdin ja mietin, milliaisia eettisiä ongelmia asiakkaiden äänen pois jättäminen työlleni asettaa. Erilaisten uskonnollisten ihmisten elämää kuvaavien teemojen käsittely työntekijöiden haastattelujen kautta jäi tästä syystä mietityttämään. Onko tässä kysymys erilaisten ryhmien puolesta puhumista heistä puhumisesta, ei heidän kanssaan puhumisesta.

Toinen aihetta koskeva eettiseen kysymys nousi esiin, kun etsin haastateltavia. Haastatteluaineiston kokoon haaliminen voi muodostua tutkijalle haastavaksi. Näin kävi aineiston hankinnan vaiheessa myös itselleni. Yhden perheiden parissa työskentelevän organisaation kutsuni vastausviestissä todettiin, etteivät ole mielestään oikeita henkilöitä haastatteluun eivätkä ota asiakkaan uskontoa kohtaamisissa huomioon, vaan sen sijaan kohtaavat asiakkaan *"tasavertaisesti vakaumuksesta tai taustasta riippumatta."* Pohdin tätä vastausta ja mietin, koettiinko aiheeni jollain tapaa sosiaalityön etiikan vastaiseksi. Kuulin myös haastattelemini sosiaalityöntekijöiden puheesta kysymyksiä siitä, miksi juuri uskonto olisi jollain tavalla relevanttia ottaa huomioon asiakkaan kohtaamisessa, koska jokainen kohdataan tasavertaisuuden lähtökohdista. Jäin miettimään, että koetaanko ihmisten erityispiirteistä puhuminen ja piirteiden esiintuominen tasavertaisuuden poissulkevaksi tai sosiaalityön etiikan kannalta ristiriitaiseksi?

Laadullisen analyysin sekä diskurssianalyttisten tutkimusten luonteeseen kuuluvat tutkijan vapaus ja toisaalta vastuu, jolloin eettisesti toimimisella on suuri merkitys. Pohdin analysointi vaiheessa monesti sitä, millaisiin suuntiin aineistosta voisi tulkinnan kautta lähteä. Tämä vaati jatkuvaa käsitteisiin sekä tutkimuskysymyksiin palaamista, jotta aineistosta nostamani tieto pysyi siinä, mitä lähdin tavoittelemaan.

Konkreettisimmin eettisyyteen liittyvät kysymykset avautuivat minulle aineiston litteroinnin vaiheessa. Purkaessani haastatteluja kiinnitin eritoten huomiota anonymiteetin vaatimukseen. Ennen haastattelun alkua pyysin haastateltavaa kertomaan esimerkkejä asiakastilanteista ja painotin sitä, että tulen häivyttämään kaikki

tunnistettavuuteen liittyvät seikat pois haastatteluista. Haastattelujen aikana huomasin, että vastauksissa ei noussut juurikaan keskusteluja, joissa erityisesti asiakas olisi ollut tunnistettava. Sen sijaan huomasin, että haastateltavan anonymiteetin säilyttämiseen tuli kiinnittää erityistä huomiota. Näin kävi etenkin silloin, kun koin että haastateltavan ajatus olisi tärkeä raportissa mainita ja se olisi vaatinut tuekseen enemmän taustatietoa, joka edelleen olisi lisännyt haastateltavan mahdollisuutta tulla tunnistetuksi.

5. Aineiston analyysi ja tulkinta

”And the dangling conversation

And the superficial sighs

Are the borders of our lives”

(Paul Simon & Art Garfunkel 1966)

Voidaan ajatella, että ymmärtämämme maailma rajoittuu siihen, mille meillä on sanat. Se mille emme ole antaneet merkityksiä, on vaikea käsittää. Tällöin se voidaan helposti ohittaa, jättää pois tai osoittaa muualle kuuluvaksi. Asiakkaan uskonnollisen vakaumuksen puheeksi ottaminen ja siitä keskusteleminen sosiaalityössä voi hyvin sisältää saman ajatuksen. Sosiaalityö on rakentunut universaalisuuden lähtökohdalle, joten kaikki siihen lähtökohtaisesti kuulumaton voidaan helposti ohittaa. Haastateltavien tavoista puhua asiakkaan uskonnollisuuden merkityksistä tulkitseen aiheen olevan haastateltaville vaikea ja osin vaikeasti sanallistettava haastateltavien kesken jääneiden lauseiden ja tietyn pintapuolisuuden ja yleisellä tasolla pysymisen vuoksi.

Sisällöllisesti haastattelut vahvistivat aihetta sivuavien aiemmin julkaistujen tutkimusten tuloksia. Myös tähän työhön haastatellut toivat esiin, etteivät juurikaan ota asiakkaan uskonnollista vakaumusta puheeksi, vaan odottavat asiakkaan itse ottavan sen puheeksi. Tämän lisäksi tulkitsein haastateltavien puheesta, että sosiaalityö ei itsessään ole alue, johon keskustelut vakaumuksesta varsinaisesti kuuluisivat.

Silloin, kun vakaumus näyttäytyy asiakkaalle voimavarana, voidaan teemoista haastateltavien mukaan keskustella, mutta yhtä usein sivuuttaakin. Haastateltavat kuvasivat, että joskus vakaumuksella saatetaan myös perustella toimintaa, joka sosiaalityöntekijän näkökulmasta voi haitata vaikkapa lapsen hyvinvointia. Eritoten tällaisissa tilanteissa haastateltavat kokivat, että vakaumuksen puheeksi otto oli erityisen hankalaa:

”Kun on uskonnollinen perhe, jossa kumpikin tietää, että kumpik(h)in tietää£ niin voidaan tällasta kevyttä kysyä, että @ootteko menossa sinne kesäjuhlille@ mut että tuommonen on jo haastavampi te miten se uskonto vaikuttaa että kun sen takia teillä on näin monta lasta ja meinaatte uupua (.) että se on jo haastavampaa (..) et hyvin varovasti jos £koskaan£ ottaa käsittelyyn”

Edellisessä lainauksessa todetaan, että mikäli asiakkaan uskonnollisuus on tiedossa työntekijällä, hänen on helpompi ottaa se puheeksi. Toisaalta asiakkaan uskonnollisuudesta keskustelu vaatii työntekijältä itseltään taustatietoa uskonnosta, mutta myös asiakkaan vakaumuksen piirteistä asiakkaan itsensä kertomana.

”...no siis että kun tietää tietyn uskonnon erityisyyksistä ja sitä kautta ehkä asiakkaan ajattelutapaakin niin sitä on pyrkiny ehkä voimavaranakin aattelemaan sille asiakkaalle esimerkkinä nyt tässä hiljattain eräältä isältä jolla on vakaumus ja alkoholiongelma (.) niin kyllä minä häneltä kysyin että saako hän apua ja tukea sieltä seurakunnanpuolelta. tai kokeeko hän ristiriitaa siinä että päihdeongelma ei ehkä ole hyväksyttävää yhteisön parissa (.) että kokeeko hän sen ristiriitana (.) kun on jo sen verran tuttu asiakas niin kyllä minä oon aiemminkin tämän samaisen asiakkaan kanssa puhunut siitä uskonnon vaikutuksesta siihen perhe-elämään.”

Haastattelemani sosiaalityöntekijät toimivat tai olivat toimineet lähinnä lastensuojelun alueella. Uskon tällä olleen suuri merkitys sille, millaisia sävyjä uskonnollisuuden puheeksi otto asiakkaan kanssa saa. Lastensuojelussa painottuvat usein perheen arjen, kokemusten ja palvelutarpeiden sekä hyvinvoinnin riskien arvioinnin teemat samalla kun etniset tai muut kulttuuriset piirteet ovat enemmän taka-alalla. (Hurtig 2014, 19). Tämä näkyi myös haastateltavien vastauksissa. Kulttuuriset tai vakaumukselliset kysymykset olivat haastateltavien vastauksissa helposti ohitettavissa. Toisaalta joku haastateltava myös koki, että lastensuojelutyö on työtä, jossa nimenomaan pitää pystyä arvioimaan erilaisia asioita, esimerkiksi perheen vakaumusta ja sen vaikutusta lasten tai perheen hyvinvointiin:

”kaikkia asioita pitää voida tässä työssä arvioida (.) kun tietää että jotain erityistä on niin kyllä sitä sitten arvioi että onko se lastensuojelullinen asia vai voimavara”

Perheen uskonnollinen vakaumus näyttäytyi kuitenkin haastateltavien puheessa nimenomaan arvioinnin kohteena siitä, liittykö vakaumukseen perheessä jotain rajoittavaa tai lasten hyvinvointia heikentävää. Myös toinen haastateltavista totesi, että:

”...että lastensuojelun näkökulmastahan sitä ajattelee enemmän silleen että onko se lastensuojelullinen huoli vai ei.esim sen arvioimista et pakotetaanko lapsi johonkin seuroihin onko vapaaehtoista ja...”

Kysyttäessä haastateltavalta siitä, miten työyhteisössä uskonnollisista asiakkaista puhutaan haastateltava vahvistaa lastensuojelun ongelmalähtöisyyttä ja riskien arviointia. Toisaalta haastateltava itse luo itsestään toisenlaista kuvaa ”ajattelemalla asioista toisella tavalla”.

”itse jotenkin aattelen toisella tavalla että se ei ois automaattisesti negatiivinen (.) että voi siinä jotain hyvääki olla (.) mut oon huomannu et jotenkin siinä nähdään vaan ne haasteet.”

Yksi haastateltavista puolestaan toi esiin, että asiat, joita käsitellään usein, liittyvät kasvatuskysymyksiin ja enemmänkin kulttuuriseen taustaan, kuin uskonnollisuutta koskeviin kysymyksiin.

”lasten parissa työskennellessä eritoten kasvatuskysymykset nousee esiin suhteessa kulttuuriseen taustaan (.) mut ei välttämättä uskonnollisuus (.) mut sit tämmönen ankara kasvatus et siinä voi joillain olla ne uskonnosta kumpuavat perusteet (.) et oikeutetaan tiettyjä toimenpiteitä ja valintoja (.)”

Eri uskontokuntaan kuuluvan kohtaamiseen voivat kietoutua myös muut identiteetit etnisyydestä tai kulttuurista. Tällöin voi olla haastavaa erottaa sitä, mikä itsessään on nimen omaan uskonnosta kumpuavaa ja mikä kulttuurisista tekijöistä. (Anis 2008,)

Tulkitsen, että sosiaalityöntekijät merkityksellistävät asiakkaan uskontoa eritoten haasteena ja sisällöllisesti tarkasteluna nämä haasteet aineistossa korostuivat. Aineiston diskurssisessa tarkastelussa kiinnitin huomioni siihen, kuinka haastateltavat teemoista keskustelivat ja siihen, miten he rakensivat merkityksiä käsitellystä teemasta tai haasteesta. Haastateltavien puhe sisälsi runsaasti erialisia kielikuvia/metaforia sekä sanontoja, joilla he selittivät ajatuksiaan ja käsityksiään aiheesta. Metaforat ovat kielikuvia, jossa sanalla tai lauseella viitataan johonkin muuhun kuin sanan/lauseen tavanomaiseen merkitykseen (Tieteen termipankki). Kielikuvien avulla voidaan merkityksellistää sitä, mitä emme voi suoraan kertoa. Kielikuvat voivat auttaa ymmärretyksi tulemista ja niiden avulla voidaan kuvata vaikeita asioita, joille ei löydy muuten kuvaavaa ilmaisua. Erilaiset sanonnat toimivat mielestäni arkikielessä niin ikään erilaisten asioiden jäsentäjänä ja selventäjänä. Kun nimesin diskursseja, halusin niiden tukevan aineiston henkeä ja tästä syystä nimesin ne erilaisten sanontojen mukaan, minkä ajattelin kuvaavan diskurssia kokonaisuudessaan.

Havaitsin haastateltavien puheesta neljä erilaista puhetapaa; diskurssia, joista tunnistin työntekijöiden muodostavan itselleen erilaisia toimijuuden muotoja (identiteettejä)- Nimesin puhetavat ”kuin liukkaalla jäällä” -diskurssiksi; ”ei meidän heiniä?-diskurssiksi ”kysyjä ei tieltä eksy” -diskurssiksi sekä ”Kaikki samalla viivalla”-diskurssiksi. Näissä asiakkaan uskonnollisuuden puheeksi ottoon liittyvät kysymykset ja ilmiöt rakentuvat ensisijaisesti erilaisina haasteina koskien sosiaalityön ammatillisuutta, sosiaalityön prosesseja ja käytäntöjä, sosiaalityön kohtaamisessa jaettavaa tietoa sekä sosiaalityön eettisyyttä.

5.1 Liukkaalla jäällä

Kuvaan diskurssia, joka paikantuu haastateltavien puheessa asiakkaan uskonnollisen vakaumuksen puheeksi ottoon ja siihen liittyvään haasteeseen, liukkaalla jäällä – diskurssiksi. Nimityksen muodostin suoraan erään haastateltavan kuvauksesta. ”Olla kuin liukkaalla jäällä” sanonnalla viitataan tilanteeseen, jossa kokija ikään kuin on hauraassa asemassa tilanteessa tekemisessään, olemisessaan tms. Liukkaalla jäällä on vaara kaatua ja jää itsessään voi olla haurasta. Liukkaalla jäällä tulee edetä varoen.

Haaste, joka paikantuu suhteessa sosiaalityön ammatilliseen rooliin syntyy kuvauksista, joissa haastateltavat kertovat asiakkaan uskonnollisuudesta puhumisen olevan haastavaa, koska se asettaa työntekijän ammatillisesti epävarmalle alueelle. Uskonnollisuuteen liittyvät keskustelut koetaan jo itsessään vaikeina, ei sosiaalityön omana alueena. Jos uskonnollisuus tämän lisäksi näyttäytyi asiakkaan elämässä hyvinvointia heikentävästi tai riskinä sille, nähtiin uskonnon ja sen roolin puheeksi otto erityisen vaikeana. Samoin myös silloin, mikäli uskontoon liittyvät tavat ja arjen käytännöt perheessä näyttivät linkittyvän jotenkin vanhemman uupumiseen tms. Haastateltavat kuvaavat, että tällöin vuorovaikutuksen täytyy olla erityisen varovaista tai sensitiivistä. Tässä sensitiivisyys ei kuitenkaan ole sensitiivisyyttä eroja kohtaan, vaan enemmänkin varoen toimimista, mikä tulee esiin seuraavassa katkelmassa, jossa haastateltava perustelee sensitiivisyyttä asiakkaan suhteen ikään kuin eripuolelle ajautumisen mahdollisuutena:

”Ehkä siinä pitää itse olla sensitiivinen, ettei ajaudu vastakkainasetteluun (.) et jos puhutaan nuoren oikeudesta uskonnonvapauteen niin esim. lastensuojelutyössä se on se lapsen ääni ja mielipiteen esiintuominen (.) et se on ehkä haastavaa et mikä on se välimaasto (.) kun silloin tulee niitä kurssitörmäyksiä sitten (..)se haastaa työntekijää.”

Lainaus sisältää erityisen paljon kielikuvia, joihin huomioni kiinnittyi. Verbi ”ajautua” kuvaa tilannetta, jossa toimijalla ei ole päätäntävaltaa tilanteen tai suunnan

etenemisestä. ”vastakkainasettelu” ja ”kurssitörmäys” ovat molemmat käsitteitä taistelun tai sodankäynnin maailmasta. Myös ”välimaasto” jatkaa sodankäynnin metaforaa. Välimaasto näyttäytyy tässä sosiaalityöntekijälle asiakaskohtaamisessa pyrkimyksenä, tavoiteltavana ja tavallaan neutraalinakin tilana, jota muutkin haastateltavat vastauksissaan toivat esiin. Kuten haastateltava esittää, tilanne on sosiaalityöntekijälle tällöin haastava. Tämän haastavuuden taustalla voisi olla osaltaan kysymys siitä, että sosiaalityöntekijän näkökulmasta haastettuna olo samalla heikentää ammatillista asemaa suhteessa asiakkaaseen.

Tietynlaisesta ammatillisen kontrollin heikentymisen mahdollisuudesta voisi kertoa myös seuraava ajatus haastateltavalta, joka kuvaa uskonnollisesta vakaumuksesta puhumista sosiaalityön alueella liukkaalla jäällä olemiseksi:

”niin kait se on jotenkin iskostettu silloin uran alussa että uskonto ja politiikka on et niihin ei (.) ne ei kuulu että se et ne on niinku kaks semmosta ja (...) semmosta että siinä on niin liukkaalla jäällä.”

Tulkitsen, että tässä diskurssissa sosiaalityöntekijän identiteetti muodostuu haastetuksi. Tulkitsen asiakkaan uskonnollisen vakaumuksen puheeksi oton haastavan tässä sosiaalityöntekijää, koska sen vuoksi voi ajautua asiakkaan kanssa ristiriitaiseen tilanteeseen, joka ei olisi enää välttämättä sosiaalityöntekijän ammatillisessa kontrollissa. Kun sosiaalityöntekijät kohtaavat eri kulttuurin tai uskonnollisen yhteisön edustajan, onko niin, että hänen on helpompi ja turvallisempi olla neutraalilla alueella myös eettisestä näkökulmasta. Koetaanko eroista lähtevä työskentely ammatillisesti ja eettisesti hauraaksi?

Toisaalta, vaikka vakaumuksesta puhuminen haastaa sosiaalityöntekijää, tulkitsen haastateltavien vastauksissa kuitenkin ajatuksia haasteen vastaanottamisesta. Uskonnollista vakaumusta ei välttämättä tarvitse ohittaa, vaan se on pohdittava, kyseltävä tai mietittävä asia:

”...esim. (muslimien) liikuntatunnit täytyy järjestää eritavalla (..) ja esim. nämä rukoushetket (..) niin ne on niinku haastavampi juttu. Se on kuitenkin semmonen pohdittava asia.”

”kyllä siinä on semmonen neutraalius mutta sitten tietysti se pitää miettiä miten sen kysyy että onko joku asia joka esimerkiksi estää tekemästä jotakin tai haittaa hänen arkeansa et ei niin että me sanotaan että sulla nyt on tällöinen vakaumus että joka estää (..) et pitää miettiä mitä kysyy...”

”Ehkä siinä on vähän semmonen varovaisuus jollakin lailla (..) et oon sen ikäluokan ihminen että nää tietyt puheenaiheet kuten esim politiikka ja uskonto (..) et se on edelleenkin tosi vahvana itsellä.”

Toinen haastateltava kertoo muslimipoikien pitäneen oppitunneilla päässään heidän uskonnolliseen kulttuuriinsa kuuluvaa päähinettä. Asian puheeksi ottoon koulussa liittyi ristiriitaa, eikä aluksi tiedetty miten asiaa pitäisi koululla käsitellä. Asia ratkaistiin rehtorin linjauksella, jossa päähineet luokassa kiellettiin. Pähinekieltoa haastateltava perustelee tapakulttuurilla ja kasvatuseriaatteella:

”..no varmaan just se et meidän tapakulttuurissa toimitaan näin (..) mä en ihan tarkkaan muista kun se tuli niinku opettajalta (...) siihen tuli lopulta joku rehtorin linjaus mitä en nyt tarkkaan muista (..) ja kyllä se ehkä se kasvatuseriaate oli se millä perusteltiin sitä että meidän kulttuurissa se olis se että hattu ois pois päästä tunnilla (..) et se on tavallaan kunnioitus myös sitä tilannetta kohtaan”

Mikäli uskonnollinen tapa tai traditio taistelee yleisesti hyväksytyä vastaan, haastateltava vahvistava tai käyttää tietynlaisena ”aseena” kasvatuseriaatetta sekä kulttuurintapaa. Myös Anis (2008, 94) tuo esiin, että sosiaalityöntekijät perustelevat toivottuja asioita usein omalla suomalaisella kulttuurillaan. Kulttuuria käytetään

välineenä perusteltaessa normaaleja ja toivottavia elämäntapoja. Onko niin, että näistä kiinni pitäminen myös lisää ammatillista kontrollia ja samalla voi estää kurssitörmäykset tai ”liukkaalle jäälle ajautumisen”.

Yhtäläillä, kuin työntekijät käyttävät perusteluja, myös asiakkaille omaan kulttuuriin tai uskonnollisuuteen vetoaminen voi olla väline, kun asiakkaan toimintaa kyseenalaistetaan ammatillisessa kontekstissa. Tähän liittyy valtaa, joka on aina kaksisuuntaista. Asiakkaan perustellessa tai selittäessä toimintaansa uskonnon tavoilla tai arvoilla sisältyy myös siihen valtaa, jonka tarkoitus on oikeuttaa toimintaa. Sosiaalityöntekijät pitävät suomalaista tai länsimaalaista kulttuuria normaalisuuden perusteena. Asiakkaille omaan kulttuuriin vetoaminen voi olla vastaveto ammattilaisten kulttuuriselle dominaatiolle. Sosiaalityöntekijät käyttävät valtakulttuuriin ja instituutioon sisältyvää valtaa, jota asiakkaat haastavat vetoamalla omaan kulttuuriinsa. (Anis 2008, 94; Vesterinen 2018, 76.) Mikäli uskonnollinen vakaumus näyttäytyy perheen tai asiakkaan elämässä ristiriitaisena tai sillä oikeutetaan toimintaa, millä on haittaava vaikutus esimerkiksi lapsen elämään, on aineiston perusteella nähtävissä, että faktoilla, lapsen oikeuksilla, yleisesti hyväksytyllä sekä kulttuurin tavoilla vahvistetaan ammatillista näkemystä ja sitä kautta ammatillista roolia:

”silloin (puheeksi otto) on vaikeaa jos asiakas ite tuottaa ja selittää asioita uskonnolla (.) silloin mielestäni tärkeää on faktoissa pysyminen ettei lähe siihen uskonnolliseen keksusteluun (.) et lapsen oikeudet (.) perustelu yleisesti hyväksytyllä tai kulttuurin tavoilla”

5.2 Ei meidän heiniä (?)

”mut kyllä on sit lähetty että me ei niinku(h) tavallaan lähetä niihin keskusteluihin että se voi olla voimavara hänelle arjessa jos semmosena kokkee sen mut ett ei meillä oo semmosta tietoo tai...”

Ei meidän heiniä?- diskurssi nousi haastatteluista tilanteissa, jossa haastateltavat pohtivat sosiaalityön roolia asiakkaan vakaumuksesta puhumiseen liittyen. Tässä diskurssissa keskeinen haaste liittyy sosiaalityön työprosesseihin ja käytäntöihin ja sosiaalityön rooliin palvelujärjestelmässä. Haastateltavat toivat esiin, että prosessit ja käytännöt itsessään eivät aina mahdollista asiakkaan vakaumuksen puheeksi ottoa. Haastateltavat toivat myös esiin, että uskonnollisesta vakaumuksesta puhuminen ja siitä käydyt keskustelut eivät ole sosiaalityön aluetta varsinaisesti. ”Ei meidän heiniä”-sanonta viittaa tilanteeseen, jossa toimija rajaa jonkun asian tai työn pois omasta piiristään. Kysymysmerkki sanonnan perässä viittaa siihen, että osin uskonnollisen vakaumuksen puheeksi ottoa tai siihen liittyviä keskusteluja ei pidetty yksiselitteisesti sosiaalityöhön kuitenkaan aivan kuulumattomina, vaan tätä kuulumattomuutta osin myös kyseenalaistettiin.

Lastensuojelulain 50 §:n mukaan lapsen sijoitusta valmisteltaessa tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta. Yksi haastateltava toi esiin, että eräessä sijoitustapauksessa lapsen biologinen perhe edusti eri uskontokuntaa kuin sijaisperhe, johon lasta oltiin sijoittamassa. Haastateltava pohti omaa ammatillista toimijuuttaan tilanteessa, jossa vakaumusasiaa ei hänen mielestään huomioitu lasta sijoittaessa. Haastateltava pohti, oliko toiminut tilanteessa väärin. Lainauksessa hän kuitenkin vastuuttaa omaa organisaatiotaan siitä, ettei ole saanut asiaan selkeää ohjeistusta.

”jos asiaa pohtii tarkemmin niin esim tässä yhdessä sijoitusasiassa tuli semmonen olo, että onko itekki toiminu (.) väärin (..) tosiaalta tilanteessa ei annettu selkeää ohjetta.”

Tämä jatkaa aiempaa pohdintaa siitä, uskonnollisen vakaumuksen puheeksi otto haastaa, koska prosessit sosiaalityössä eivät välttämättä mahdollista vakaumukset huomioivaa työskentelyä. Tulkitsen tämän taustalla myös toisen vahvan diskurssin, josta luvun otsikkokin saa nimensä. Aloittelevaksi sosiaalityöntekijäksi itseensä kuvaava haastateltava peräänkuuluttaa perehdytystä, mutta kysyy, ovatko pidemmän kokemuksen omaavat sosiaalityöntekijätään juuri pitäneet vakaumuksen puheeksi ottoa ja keskusteluja vakaumuksesta tärkeänä.

”aloittelevana sosiaalityöntekijänä niin eihän meitä nyt niin hirveesti perehdytetä moniinkaan asioihin eikä itse älyä mitä kaikkee pitäisi ottaa huomioon (.) \$sitä varmaan pitäis parantaa \$ sitä perehdytystä (..) tai onko sitten pidempään olleetkaan työntekijät sitten näitä asioita tärkeänä pitäny”

Tulkitsen, että prosessit ja käytännöt rajoittavat uskonnon puheeksi ottoa, mutta toimiiko ”perehdytyksen puute” vain välillisenä tapana tuoda esiin sitä, että loppujen lopuksi kyse on siitä, että asiakkaan vakaumusta ja siihen liittyvää ei ole pidetty oikeastaan tärkeinä sosiaalityössä.

Edellisten katkelmien kautta tulkitsen sosiaalityöntekijän identiteetin muodostuvan keinottomaksi suhteessa sosiaalityön prosesseihin ja käytäntöihin. Diskurssi rakentaa kuvaa sosiaalityöntekijästä, joka ei voi oikeastaan vaikuttaa sosiaalityössä vallalla oleviin käytäntöihin. Kuitenkin puheesta saa kuvan siitä, ettei asian pitäisi olla välttämättä niin. Keinottomuus luo haastateltavien puheessa myös toisenlaista toimijuutta tai identiteettiä, jonka tulkitsen liittyvän asiakkaan näkökulman asettumiseen. Näkökulmaan asettuminen alkaa pohtimalla niitä mahdollisia haasteita, joita eri uskontokunta saattaisi biologisen ja sijaisperheen välillä aiheuttaa:

”..siinä tehtiin sitten kiireellinen sijoitus (.) ja siinä oli eri uskontoryhmä näillä lapsilla --- mietin vaan että minkähänlaisia ongelmia siitäkkin voi tulla (.) ... Siinähan ne vanhemmat vois alkaa valittaa että mites tää nyt tällä tavalla meni ja et me ei haluta että lapsi on uskonnollisessa perheessä (..) en tiiä voishan ne lapsetkin kokee että täällä on ihan eri meininki.”

Konkreettisesti toisen kokemukseen asettuminen mahdollistaa sosiaalityöntekijän pohdinnat ongelmista, joihin erojen huomiotta jättäminen voisi asiakkaan kannalta johtaa.

”Jos vaikka joku murrosikäinenkin joutuis yhtäkkiä uskonnolliseen perheeseen niin voishan se olla aika hämmentävää ja ristiriitaista hänen kannalta (.) että kyllä ne ois hyvä sinänsä tietää (.) ottaa huomioon”

Haastateltavan keinottoman identiteetti muuttuu asiakkaan näkökulmaan asettujaksi, joka mahdollistaa mielestäni enemmän erojen huomioimisen asiakkaan kannalta. Mikäli vallitseva diskurssi sosiaalityön alueella on, että asiakkaan vakaumus ei kuulu sosiaalityöhön, siitä luodaan yhtä vähän merkityksiä, jotka voitaisiin nähdä potentiaalisena osana työskentelyssä. Uskonnollisia asioita voidaan tarkastella organisaatioissa arvojen, käytäntöjen, työn, kehittämisen ja erilaisten palvelujen kautta. Jos asiasta ei käydä asiakkaan näkökulmasta tarpeeksi keskustelua, teemoista ei kouluteta, voi teemojen lähestyminen tuntua kokonaisuudessaan vieraalta. Svare (2007, 99; 107) tuo esiin, että usein tilanteessa, jossa hengellisyyteen liittyvät teemat jätetään laajemmin merkityksellistämättä ja keskustelematta, jokainen työntekijä itse muodostaa omat tapansa em. kysymysten ja teemojen esiin ottoon. Haastateltavien kommentit ja ajatukset tukevat tätä näkemystä.

5.3 Kyselijä ei tieltä eksy

Kysyvä ei tieltä eksy, sanotaan. Vai tietääkö kysyjä aina, millä tiellä on? Tässä tiedon saantiin ja kysymiseen liittyvässä diskurssissa haaste liittyy asiakasta koskevaan ja työskentelyn välineenä käytettävään tietoon, minkä sosiaalityöntekijät katsovat tarpeelliseksi asiakkaan tilanteen selvittämiseksi ja hänen auttamiseksi. Haastateltavat pohtivat, mitä tekevät asiakkaan vakaumukseen liittyvällä tiedolla, onko se työskentelyn kannalta tärkeää ja jos on niin, kuinka sitä pitäisi käyttää. Eräs haastateltavista pohtii asiakasta koskevan tiedon kirjaamista ja miettii, että kuinka paljon tietoa sosiaalityöntekijällä voi asiakkaan vakaumuksesta olla:

”...miten paljon sitä saa ottaa puheeseen et voiko keskustella ja että voiko kirjata että perhe on esim Jehovan todistaja vai pitääkö laittaa että perheellä on uskonnollinen vakaumus joka näkyy näin (..). Uskonnollinen vakaumus on toki tärkeää tietoa perheen elämästä mut oleellisempi on miten sen näkyy...”

Tiedon saaminen lisää vastuuta. Kun jättää kysymättä ja odottaa toisen kertovan; ei tiedon määrä useinkaan kasva. Haastateltavat, kertovat kysyvänsä, mutta myös kyselevänsä. Vaihdoin diskurssin nimessä kysyjän kyselijäksi, koska kyselemisellä ei aina ole päämäärää, kuten kysymisellä. Kysyjän ja kyselijän ero on merkittävä. Kysellä voi muuten vain, mutta kysymisen taustalla on usein jokin mietitympi päämäärä, jonka tarkoituksena on tilanteen parempi ymmärtäminen. Haastateltavien puheesta tulkitseen, että asiakkaalta kysyminen avaa teitä, jotka voivat johtaa asiakkaan tilanteen paremmin ymmärtämiseen. Erityisyyteen liittyvän tiedon haastateltava katsoo tukevan asiakkaan tilanteen parempaa ja kokonaisvaltaisempaa ymmärtämistä.

”...ehkä just että ymmärtäis sitä lapsen tilannetta kokonaisvaltaisemmin et minkälaista se heiän arki on ja (.) että miten vapaata se kasvatus on ja ohjaaks se uskonto sitä jotenkin.”

Tässä diskurssissa sosiaalityöntekijän identiteetti rakentuu kyselijäksi ja sitä kautta asiakkaan tilanteen paremmin ymmärtäjäksi. Ymmärrystä pyritään rakentamaan asiakkaalle esitetyillä avoimilla kysymyksillä. Tässä diskurssissa sosiaalityön erilaisten asiakasryhmien erojen huomioiminen ja niistä keskustelu sosiaalityön kohtaamisessa vaativat haastateltujen mukaan työntekijältä erityistä tietoa eroista ja vakaumuksista. Haastateltavat tuovat esiin, että asiakas on paras henkilö kertomaan omasta arjestaan. Tällä tavoin sosiaalityöntekijä saa työskentelyn kannalta tärkeää tietoa asiakkaan arjesta.

Tietoa ja sen määrää voidaan myös rajata eri syistä. Haastateltavat, joista jokainen työskentelivät tai olivat työskennelleet lastensuojelun alueella rajaavat tärkeäksi tiedoksi sen, mikä näyttäyty riskinä tai haasteena lapsen tai perheen elämässä.

”ei varmaan tuu puhuttua sellasesta mikä ei näyttäydy lähtökohtaisesti ongelmana (.) lastensuojelutyössä ei ehkä hirveesti keskustella mikäli joku ei oo ongelma.”

Kuten aiemmin esitetyssä Hurtigin (2014, 19) ajatuksessa lastensuojelutyön riskien arvointiin ym. painottuvasta luonteesta, tulkitsen edellisen kommentin liittyvän juuri tähän teemaan. Se, mikä ei näyttäydy perheessä riskinä, ei välttämättä lastensuojelussa ole tärkeää. Lastensuojelun tieto voi olla joskus niin laajaa, että rajauksia voi olla välttämätöntä tehdä. Kuitenkin kommentissa tulee esiin, että ikään kuin kaikilla sosiaalityöntekijöillä olisi sama käsitys siitä, mikä on ongelmallista. Siinä mikä jollekin on tavallista, voi joku nähdä riskejä. Se, mikä ongelmaksi määrittyy on usein keskustelun ja yhteisen tiedon jakamisen tulos.

Haastateltavat kuvaavat, että tieto erityisyydestä on tärkeä lähteä asiakkaasta itsestään, asiakkaan itsensä kertomana. Tämänkin näen tietyllä tavalla tiedon rajaamisena. Seuraavissa kommentteissa kyselijän identiteetti rakentuu toisin. Haastateltavat tuovat esiin katkelmissa asiakkaan kertojan identiteettiä ja samalla väistelevät omaa kysyjän

identiteettiään. Toisaalta viimeisessä lauseessa yksi tuo esiin, että avoin kysyminen voisi lisätä tietoa erityispiirteistä.

”..se on enemmän että aattelen että mitä siltä tulee siltä asiakkaalta päin (.) et siitä lähetään liikkeelle.”

”...vaikee on lähtee kysymään uskonnosta ja sit toisaalta miksi mä siitä kysyisinkään, ellei se tule asiakkaalta itseltään. (..)et ehkä tuohon voisi vielä lisätä että en lähtis sitä sillä tavalla kysymään (.) että onko sulla jotain uskonnollisia piirteitä (.) tai jotain tämmösiä tai tämmösiä jotenkin mä ehkä muotoilisin sen kysymyksen toisin (.) että mä kysyisin että onko jotain erityistä mitä pitäisi ottaa huomioon työskentelyssä.”

Seuraavat kommentit tukevat Aniksen (2008, 89) ajatusta sosiaalityön asiakkaiden moninaisuudesta sekä postmodernista kulttuurista jota ei voida määrittää yhdestä suunnasta. Näin olen uskonnollisuuskaan ei näyttäytyä staattisena vain tietystä tulokulmasta avautuvana tapana. Haastatellut sosiaalityöntekijät tiedostavat tämän moniaisuuden ja käyttävät avointa dialogia välineenä saadakseen tietoa asiakkaidensa arjesta ja sitä kautta heidän elämäntilanteistaan:

”ehkä mä sitten kysyisin mitä tää merkkää teille --- voi olla monenlaista tapaa harjottaa uskonto:”

”tietysti asiakkaalta itseltään kyselemällä et miten koska joka uskonnossa on sävyeroja ja aste eroja (.) jokainen harjottaa uskontoaan omalla tavallaan.”

”just silleen vään kysellen että @no mitenkäs tämä@ ja (.) että @millonkas se oli se ramadan@ ja £näin£ että ihan niinku semmosesta yleismaallisesta mielenkiinnostakin vähän haluaa tietää että smitä niiden elämään tai tapoihin kuuluu (.) ja kun eihän muslimi ja muslimi (.) eihän ne oo samanlaisia et toinen noudattaa toisin ja toinen toisin.”

”niin tietysti se islamin uskonto on semmonen uus juttu, mut et sitäkin voi noudattaa niin monella tavalla mutta sillon jos on tai sama kun on vaikka romanikulttuuriedustaja niin minusta on ihan mukava kysellä että mitä siihen kuuluu ja (..) että ihan kysynkin mielellään.

Toisesta kulttuureista tulleeisiin liitetään usein vieraan identiteetti, johon voi liittyä tietynlaista ihannointia tai toisaalta epäluuloisuutta vierautta kohtaan. Onko niin, että eri kulttuurista tulevan tietyn uskonnon harjoittaja nähdään eri tavalla suhteessa Suomen kansallisen uskonnon edustajaan? Islaminuskaiselta voi olla kiinnostavaa kysyä vakaumuksen ja kulttuurin erityispiirteistä mutta mitä tietoa sosiaalityössä tarvitaan kempeläläiseltä lestadiolaisäidiltä? Tai nurmeslaiselta helluntalaisnuorelta? Tämä osaltaan vahvistaa mielestäni sitä, että eri kulttuuri ei välttämättä ole ainoa aspekti erityisyyden määrittelyille.

Mietin myös, voiko uskonnollisen asiakkaan kohdalla joutua tilanteeseen, jossa keinot loppuvat. On mukava kysellä ja mielenkiintoista tietää, kuten haastateltava kertoo, mutta kyetäänkö kuitenkaan auttamaan, vetämään oikeista langoista, jotta saatua tietoa voidaan hyödyntää? Haastatellut sosiaalityöntekijät identifioivat itseään tässä diskurssissa kyselijäksi, jonka taustalla on pyrkimys, kuten aiemmin esitin asiakkaan tilanteen parempi ymmärtäminen, missä asiakkaan kulttuuriset tai vakaumukselliset asiat nousevat keskusteluun. Kyselijän identiteetin kautta haastateltava kuvaa kohtaamisen keskiössä olevan sen, että sosiaalityöntekijän tulee ymmärtää asiakasta ja hänen tilannettaan:

”varmaan se on tärkeintä että asiakasta ymmärtää kaikissa tilanteissa ja että jos on esim ehkäisykielto vanhemmilla niin että vaikka se olis itselle vieras asia niin yrittäis kuitenkin ymmärtää sitä asiakkaan näkökulmasta (..) pyrkimys ymmärtää ristiriitasta (..) et jos tulis uus uskonnollinen ryhmittymä niin sitä pitäis vähän tutkia (..) mikä on vakaumuksen kunnioittamista mitä ei voi vaan tehdä. Mikä on henkistä väkivaltaa (..) että sen arviointia missä se raja menee.”

Sosiaalityöntekijän tehtävänä edellisen haastateltavan ajatuksen pohjalta on ymmärtää asiakasta tilanteessaan myös silloin, mikäli asiakkaan toiminta olisi työntekijälle ja hänen arvomaailmalleen vierasta. Haastateltava tuo esiin edellisessä katkelmassa, että haluaa tiedon kautta arvioida ja tutkia vakaumusta ja siihen liittyviä tekijöitä ihmisen elämässä. Ammattilaisten ei luonnollisestikaan tarvitse jakaa asiakkaan arvoja, vaan kehittää kykyään ymmärtää erilaisia konstruktioista todellisuudesta. (Hodge 2011, 154.)

5.4 Kaikki samalla viivalla

”...ja sit on toi toinen minkä haluaisin ottaa esille et tuo sosiaalityön etiikka (..) et jäin sillä tavalla miettimään että ihan samalla tavallahan mie niinko käsittelen jos mulla on periaattessa- jos mulla on muslimi tai ortodoksi tai evlut (.) niin enhän mä aattele sitä uskonto eellä vaan silleen et se pitää asiakkaalta tulla itseltään esille se uskonto (.) tai ihan samalla tavalla kun tapaisin ketä tahansa asiakasta niin enmä mee uskonto eellä tilanteeseen vaan et hän on asiakkaana...”

Samalla viivalla sanonnalla viitataan siihen, että jotkin asiat ovat samassa suhteessa toisiinsa tai ihmiset tasa-vertaisia keskenään. Tulkitsin haastateltavien puheesta kuvauksia sosiaalityön etiikasta kumpuavasta tasa-arvo- ja universaalius diskurssista, jonka haastateltavat yhdistävät asiakkaan tasa-arvoiseen ja sitä kautta kunnioittavaan kohtaamiseen.

Diskurssin haaste syntyy siitä ajatuksesta, että tasa-arvo on linkittynyt samanlaisena kohteluna kaikkia kohtaan ja sitä kautta ihmisten väliset erot voidaan jättää huomioitta. Tasa-arvo voi saada puheessa ja ammatillisissa käytännöissä monenlaisia merkityksiä. Edellä siteerattu haastateltava puhuu asiasta, jonka tulkitsen tässä tarkoittavan, että uskontoa ei voi erityisesti nostaa kohtaamisessa muita asiakkaan elämässä vaikuttavia tekijöitä ylemmäksi. Samalla kuitenkin tulkitsen, että uskonnollisuus olisi jotain sellaista, mitä ei tarvitsisi huomioida, koska asiakas on asiakas ja siitä lähdetään. Samanlainen kohtelu voi näyttäytyä ammattilaisen näkökulmasta tasa-arvoisena ammatillisena toimintana. (Anis 2008, 88). Mikään toiminta ei voi olla kuitenkaan joko tai, ei myöskään

tässä tapauksessa. Missä on se raja, jossa eettisen koodiston ja käytännön työn etiikka kohtaavat? Kun haastateltavat puhuvat tasa-arvoisesta kohtaamisesta, miettivätkö he kuitenkin sosiaalityön eettisiä ohjeistuksia, eivät niinkään käytännössä tapahtuvaa työskentelyä, joka kutienkin vaatii kokonaisvaltaisempaa ja usein huomaamatta ihmisten erot ja erityisyydet huomioivaa työskentelyä.

Erojen huomioiminen näkyy tässä diskurssissa asiakkaan kunnioittavan kohtaamisen ja luottamuksen rakentamisen kautta.

”voin kuvitella että on joku uskonnollinen perhe ja perheessä on meikkikielto tai ei saa kuunnella maallista musiikkia ja se aiheuttaa ristiriitaa perheessä niin vois aatella että silloin on vaikeeta keskustella että ymmärtää sen vanhemman vakaumuksen tärkeyden mutta että vanhempaa pitäis myös ohjata siihen että lapsella on oikeus ja vapaus uskoa --- kyllä minä sanoisin että lasta ei voi pakottaa lähtemään (.) lastensuojelutyössä (..) tärkeää on myös kunnioituksen ilmapiiri se että asiakkaalle tulee kokemus siitä että työntekijä kunnioittaa asiakkaan vakaumusta (.) ja nään että kun on kunnioitus niin silloin voi myös sanoo vastaankin”

Tässä diskurssissa sosiaalityöntekijät rakentavat itselleen kunnioittavan kohtaajan identiteettiä. Kun työskentely perustuu luottamukseen, missä vallitsee asiakasta kunnioittava ilmapiiri, voidaan olla myös erimieltä asioista. Tulkitsen, että tällöin työskentely on dialogista ja avointa sekä luottamukseen tähtäävää. Avoimen dialogin tärkeydestä puhuu myös Anis (2009, 94); jonka mukaan kulttuuriin liittyvät tilanteet tarvitaan tasapainottelua kulttuurisensitiivisyyden ja eettisen harkinnan välillä. Jos asiakkaan kulttuuri ja sen painoarvo jää arvailujen varaan, tällainen harkinta on mahdotonta. Sen vuoksi tulisi pyrkiä mahdollisimman avoimeen dialogiin kulttuurista ja lasten konkreettisesta elämäntilanteesta. Retorinen vetoaminen omaan kulttuuriin tai kulttuurin tulkinta ongelmaksi sinänsä ei johda ratkaisuihin. Tarvitaan tietoisuutta kulttuurin tulkinnallisesta ja muuntuvasta luonteesta. Tähän liittyy työntekijän tietoisuus omasta kulttuurista ja siihen liittyvistä itsestäänselvyksistä sekä myös

asiakkaan tilanteen arviointi eri näkökulmista, joista kulttuuri on vain yksi elementti (Anis 2008, 94.)

Ihmisten välisten erojen ja myös samanlaisuuksien huomioiminen vaatii kuuntelevaa, joustavaa ja empaattista työtettä dialogin mahdollistamiseksi. Sosiaalityöntekijällä tulisi olla valmiuksia kohdata eroja ja mukauttaa työskentelyä tilanteen mukaan. Kaikki käytännöt eivät välttämättä toimi kaikkien ryhmien kanssa, koska eri ryhmät rakentavat todellisuutta eri lailla. (Anis 2008, 91; Hodge 2011, 150.)

”mä aattelen että sen asiakkaan kohtaaminen et on se sitten uskonnollinen tausta mikä tahansa (.) niin niin se ois sellanen lähtökohta mistä itse lähen liikkeelle (..) et siinähan sä luot sitä kanssakäymistä ja vuorovaikutusta”

Tässä ja myös aiemmassa diskurssissa puhutaan tasa-arvosta, sensitiivisyydestä sekä luottamuksellisen vuorovaikutuksen rakentamisen tärkeydestä asiakkaan kanssa. Liitän tämän kaiken sosiaalityön eettiseen pohdintaan ja siihen, että haastateltavat rakentavat eettistä toimijuuttaan tilanteessa, jossa asiakkaan erityispiirteet saattavat luoda asiakkuuteen ja vuorovaikutukseen haasteita. Lain sekä eettisen koodiston pohjalta sosiaalityö perustuu yhdenvertaisuudelle ja tasa-arvolle. Vaikka sosiaalityöhön kuuluu olennaisesti yhdenvertaisuus ja ihmisten välinen tasa-arvo ja yhdenvertainen kohtelu, kuuluu siihen myös sensitiivisyys kulttuurillisia ja sitä kautta vakaumuksellisia eroja kohtaan. Tasa-arvo voi toteutua joko samanlaisena kohteluna tai erojen huomioimisen kautta. Kaikki voivat olla periaatteessa samalla viivalla, mutta viivaa ei voi nähdä lähtökohtaisesti suorana kaikille siinä oleville. Tästä syystä myös eettisyyden toteutuminen vaatii tasa-arvon lisäksi myös erojen huomioimisen. Universaalit eettiset periaatteet ovat tarpeellisia, mutta niiden rinnalle tarvitaan eroja kunnioittavan postmodernin etiikan periaatteita (ks. luku 3.4) Tässä korostuu sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden väliset keskustelut arvoista, hyvästä pahasta, suotavasta ja ei suotavasta. (Juhila 2006, 113.)

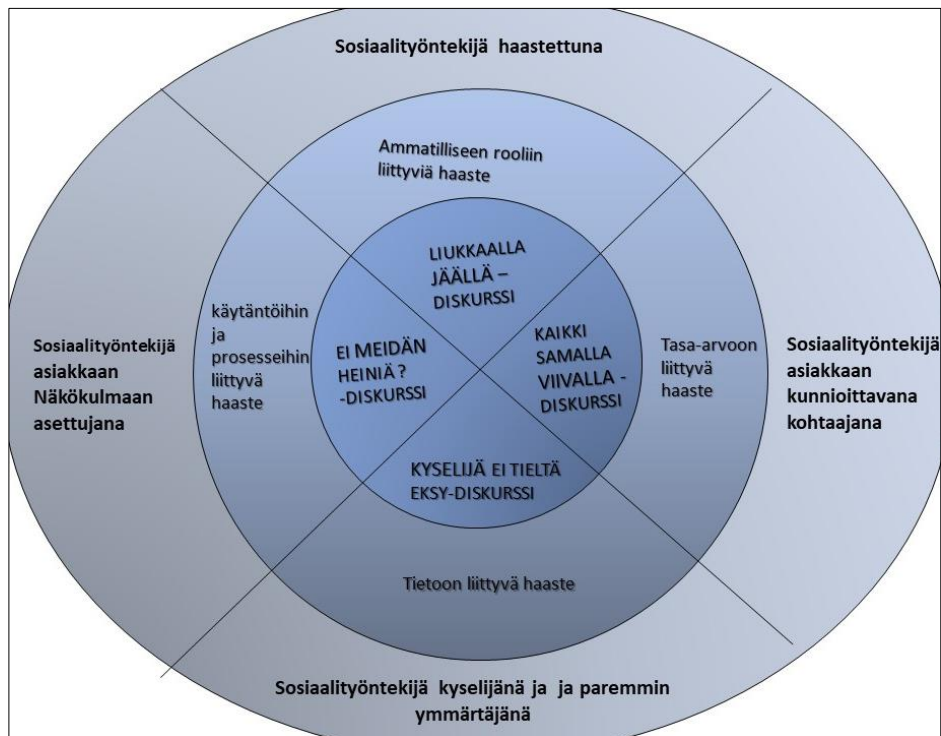
6. Lopuksi

6.1 Yhteenveto

Tutkimuskysymyksieni (*Kuinka asiakkaan uskonnollinen vakaumus huomioidaan sosiaalityön kohtaamisessa?; Mitä puhetapoja tai diskursseja sosiaalityöntekijät muodostavat uskonnollisista asiakkaistaan? sekä Millaisia toimijuuden muotoja tai identiteettejä nämä puhuvat sisältävät koskien sosiaalityöntekijää ja asiakasta?*) pohjalta tuotin vastauksena neljä erilaista diskurssia, joita haastateltavien puheesta tulkitsin.

Kuviossa 2 esitän yhteenvetona diskurssit, niihin yhdistyviä vakaumuksesta puhumiseen liittyviä haasteita sekä haastateltavien kuvaamia identiteettejä. Kuvion ytimeen olen merkinnyt diskurssit, jonka jälkeen olen kuvannut diskurssiin liittyvän haasteen. Uloimmalla kehällä olen kuvannut diskursseista nousevat, sosiaalityöntekijän identiteetit, joita haastateltavat rakentavat liittyen tiettyyn diskurssiin ja siinä vallitsevaan haasteeseen. Jos ajatellaan kokonaisuutta, mikä kuvailee aiheesta käytyä keskustelua tämän aineiston pohjalta, nousee hyvin keskeisenä esille puhetapa haasteellisuudesta ja vaikeudesta. Liukkaan jään – diskurssi näkyi mielestäni myös muissa puhetavoissa ja kuvaili aineiston sisältöä kokonaisuudessaan.

Sosiaalityöntekijöiden omat identiteetin rakentamiset kussakin diskurssissa vaikuttivat olevan kokonaisuudessaan keinottomuudesta tai haasteisuudesta kumpuavia. Taustalla voivat vaikuttaa, kuten haastateltavat itsekin toivat esiin, perehdytyksen tai uskonnollisia vakaumuksia ja niiden erityispiirteitä koskevan tiedon puute.

Kuvio 2. Diskurssit

Näen, että diskurssien kautta voi tuoda näkyväksi uskonnosta ja asiakkaan vakaumuksesta puhumisen haastekohtia. Kuten puheessa yleensä, mikään ei ole lokeroitua, vaan pikemminkin limittäistä. Näen, että diskurssit eivät tässäkään tapauksessa sulje toisiaan pois tai ole täysin erillisiä, vaan toimivat keskusteluissa myös rinnakkaisina. Samoin näen myös identiteettien luonteen. Identiteetit, joita sosiaalityöntekijät itsestään diskursseista rakensivat eivät nekään näyttäytyneet staattisina, vaan rakentuivat uudelleen ja saattoivat toistua myös diskurssista toiseen. Tämä vahvistaa mielestäni identiteettien tapaa rakentua uudelleen tai toiseksi tilanteesta toiseen. Aiemman luvuissa 2 ja 3 kuvatun teoreettisen taustoituksen pohjalta voi pohtia sitä, kuinka sosiaalityöntekijöiden olisi tärkeä tunnistaa omia identiteettejään, joita he itse rakentavat kohtaamisessa, missä asiakkaan uskonnollisuudella voi olla rooli. Koska identiteeteillä on kyky olla muuttua ja rakentua uudelleen, voi haastetunkin identiteetti muuttua enemmän kohtaajaksi, kyselijäksi, asiakkaan maailmaan astujaksi.

Esille tulleet diskurssit ja niistä nousseet haastateltavien identiteetti kuvaukset vaikuttivat välillä ns. oman roolin pois selittämiseltä haastavasta tai vaikeasta aihealueesta. Sosiaalityöntekijät haluavat ymmärtää asiakkaan tilannetta paremmin ja pyrkivät kunnioittavaan kohtaamiseen ja asiakkaan näkökulmaan asettumiseen. Se vahvistaa kokonaisuudessaan sosiaalityön ammattietiikan lähtökohtia, joita haastateltavat haluavat luonnollisesti vaalia. Voidaan kuitenkin kysyä sitä, mihin itsestä rakennetut identiteetit perustuvat. Onko kyse tietyn ”ihanne tilan” presentaatioista, siitä mitä itsestä sosiaalityöntekijänä halutaan asiakkaalle tai toiselle alan ammattilaiselle esittää?

6.2 Pohdinta

Valitsin gradulleni moninaisen ja sen vuoksi myös haastavan aiheen. Kuljin tutkielman kanssa reilun vuoden verran ja matkalla kohtasin luonnollisesti myös haasteita ja monesti myös kyseenalaistin aiheen tärkeyden ja merkityksellisyyden sosiaalityön kannalta. Haasteet liittyivät osaksi aiheen käsittelyn vähäisyyteen sosiaalityön alueella ja siihen, että etenkin ulkomaiset aihetta käsittelevät artikkelit olivat usein hyvin yleisluontoisia tai hyvin spesifejä, tiettyä vähemmistökulttuuria tietyllä alueella käsitteleviä. En välttämättä kummassakaan tapauksessa pystynyt hyödyntämään kirjallisuutta tarpeeksi syvällisesti. Pohdin, onko minulla itselläni tarpeeksi taustatietoa aiheesta, saadakseni kristallisoitua edes jotain sosiaalityön kannalta relevanttia tutkielmaani.

Uskontokysymyksiä voidaan lähestyä hyvin erilaisista lähtökohdista. Uskonnollisuus ja uskonto näyttäytyivät itselleni tutkimuksellisesti haastavavana aiheen ja siihen liittyvät ilmiöt olisivat vaatineet itseltäni aihe-alueen paremman tuntemuksen. Koen, että tutkimustani olisi hyödyttänyt laajemmin uskontotieteelliseen tutkimukseen tunteminen. Tämä olisi kuitenkin vaatinut oman aluevaltauksensa, johon en tämän työn puitteissa kokenut olevan tarpeeksi resursseja. Valintani käsitellä uskontoja niiden ulottuvuuksien kautta sekä toisaalta eletyn uskonnon käsitteen avulla toivat teemat lähemmäksi sosiaalityön rajapintaa. Tämän lisäksi eroista lähtevän orientaation käsittely

identiteettien, kategorisoinnin ja sosiaalityön etiikan näkökulmista avasi mielestäni tuoreen näkökulman uskonnollisuuden käsittelyyn sosiaalityön tutkimuksessa. Ainakaan vastaavan tyyppiseen kehykseen en tätä työtä tehdessäni törmännyt.

Palasin tutkielman teon aikana lisäksi monesti erään haastateltavan kommenttiin: *”Onko näitä asioita kuitenkaan tärkeänä pidetty”*. Kuitenkin mietin vielä useammin sitä, kuinka voimme jotain asiaa käsitteellistää ja merkityksellistää, mikäli emme asiasta puhu tai jätämme asian huomioimatta. Se mistä ei puhuta tai tiedetä, jää pimentoon. Eikö juuri sosiaalityön yhtenä tarkoituksena ole tehdä näkyväksi ilmiöitä ja asioita, jotka vaikuttavat ihmisten arkeen ja jotka ovat tavalla tai toisella piilossa.

Yhtä usein Ilahduin gradun teon aikana löytäessäni ajankohtaisia keskusteluja aiheesta. Tutkielmani aihevalinta saikin itseni herkistymään sitä koskeville teemoille. Jäin monesti miettimään miten tunnepitoisia sävyjä uskonnoista ja uskonnollisuudesta puhuminen saa sekulaariksi ymmärtämässämme länsimaisessa yhteiskunnassa, jossa elämme. Lähtökohdat siitä, että uskonnolliset teemat vaikuttavat monella alueella ja läpäisevät sekä makro- meso- ja mikrotason, vahvistuivat. Näen, että uskontoon ja uskonnollisiin vakaumuksiin liittyy ilmiöitä ja teemoja, joita sosiaalityön käytännöissä sekä tutkimuksessa tulisi käsitellä enemmän. Miten sosiaalityössä voidaan esimerkiksi vastata kysymyksiin silloin, kun uskonto näyttäytyy ihmisen tai perheenelämässä ristiriitoja aiheuttaen, tuhoten, tai alistaen. Toisaalta miten sosiaalityössä voidaan vahvemmin käsitellä uskonnollisuuteen kuuluvia hyvinvointia lisääviä, suojaavia tekijöitä ihmisen elämässä?

Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan yleisesti tutkimuksen luotettavuudesta, pätevydestä, rehellisyydestä, totuudellisuudesta, kriittisyydestä sekä autonomisuudesta. Tämän lisäksi tulisi kysyä, mitkä arvot ohjaavat tutkimusta ja ketä varten tutkimusta tehdään. Yhteiskunnallisessa tutkimuksessa korostuvat ihmisarvon kunnioittamien sekä sosiaalisen vastuun kysymykset sekä sorrettujen näkökulmat ja vaietut tai piilotetut kysymykset. (Pohjola 2003, 58.) Nämä asiat ohjasivat myös itseäni, kun mietin tutkielmalleni aihetta. Uskonnollisen asiakkaan kohtaamiseen ja

vakaumuksesta puhumiseen liittyvät asiat vaikuttivat teemoina, jotka aineiston perusteella näyttäytyivät monella tapaa vaiettuina ja puhumattomina.

Laadullisen tutkimuksen tieto on luonteeltaan tulkintaista (Ronkainen ym. 2011, 129 – 130). Konstruktionistinen ja diskurssinen kehys tutkimuksessa vahvistivat tätä näkökulmaa. Lopulliseen totuuteen ei voi päästä; tieto on aina paikallista ja siihen kietoutuu tutkijan omat tulkinnat. Tällöin on tärkeää antaa lukijalle riittävästi tietoa tulkintaan ja analyysiin liittyvistä valinnoista. (emt. 134 – 135.) Kun tein analyysiä tämä näkökulma vahvistui. Oma roolini tulkintojen tekijänä oli korostunut. Tietoisuus siitä, että tutkielman lukija voi löytää haastateltavien ajatuksista jotain uutta tai toisenlaista, on lohdullista. Tämä ei toki vähennä merkitystäni analyysin kokoamisessa tai tulkintojen tekemisessä, mutta tekee tietoiseksi tiedon subjektiivisesta ja paikallisesta luonteesta.

Olen tietoinen siitä, että voisin hioa gradua loputtomiin. Tiedän, että se ei ole täydellinen, vaikka sellaiseen ehkä jossain vaiheessa prosessia pyrinkin. Huomasin myös, että kun palasin aineistoon prosessin loppupuolella; analyysin jo tehtyäni, löysin siitä näkökulmia, joita en ollut aiemmin löytänyt. Mietin, olinko lainkaan tarttunut oikeisiin asioihin analyysiä alun perin tehdessäni. Yhtä paikallista kuin on tiedon luonne yleensä, on myös jokainen lause, jonka tutkielmaani tuotin. Se, mikä nyt luontevasti nousi esiin, ei välttämättä ehkä nouse samalla lailla ensivuonna. Aineiston analyysivaihe tuntui mielenkiintoiselta ja koin löytäväni siitä kiinnostavia näkökulmia. Kokonaisuudessaan analyysi olisi voinut olla laajempikin. Haasteelliseksi prosessissa koin teorian tiedon keräämisen ja hyödyntämisen työssä. Ajanpuute hankaloitti osaltaan kirjallisuuteen syvällisemmän perehtymisen.

Tutkimusprosessin aikana ja sen lopussa itselleni on herännyt ajatuksia koskien mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Esimerkiksi jo prosessin aikana pohdin tietyn sosiaalityön asiakasryhmää koskevan tutkimuksen eettisyyttä silloin, kun tutkittavan ryhmän ääni ei itsessään näy tutkimuksessa. Mietin, että olisi kiinnostavaa haastatella myös uskonnolliseksi itsensä määrittävien sosiaalityön asiakkaiden kanssa ja kuulla heidän ajatuksiaan, toiveitaan ja näkemyksiään vakaumuksen puheeksi otosta.

Yksi haastateltavista kommentoi, että sosiaalityöntekijöillä ”ei ole sellaista tietoa” viitaten uskonnollisiin asiakkaiden erityispiirteisiin. Tiedon luonne nykyisessä sosiaali- ja terveydenhuollon kontekstissa on mielestäni kumuloituvaa ja monien toimijoiden yhteistyötä. Tiedon ei tarvitse eikä se voikaan sijaita yhdessä paikassa (vrt. systeemisen lastensuojelun malli). Ehkä sosiaalityössä voitaisiin vielä laajemmin hyödyntää eri toimijoita. Näkemystäni mukaan kunnallisessa sosiaalityössä hyödynnetään varsin kapeasti, jos ollenkaan erilaisten uskonnollisten yhteisöjen yhteistyötä tai osaamista. Voisiko yhteistyön mahdollisuuksia eri uskonnollisten yhteisöjen tai seurakuntien kanssa kartoittaa enemmän?

Gradun kirjoittamisen aikana koin erityisen kiinnostavaksi tutustumisen diskurssianalyttiseen tutkimusperinteeseen. Diskurssianalyysi jätti minuun jäljen, minkä lähtökohdista kiinnitän ihmisten ja toivottavasti myös omaan puheeseeni huomiota eri tavoin, kuin ennen. Huomasin tutkielman teon aikana jääväni usein kuuntelemaan keskusteluja, ikään kuin jokaisesta pitäisi löytää jotain merkityksellistä. Koin tämän välillä hiukan kiusalliseksikin. Innostuin usein myös ääneen miettimään huomioitani keskustelun ja puheen taustalla mahdollisista vaikuttavista merkityksistä huomaten, että kaikki eivät suinkaan olleet yhtä innostuneita pohtimaan sanojensa merkityksiä ja niiden taustalla olevia arvolatauksia, kuten itse olin. Tämän työn aihepiirissä pysyäkseen olisi kiinnostavaa saada selville vielä syvällisemmin uskonnon ja vakaumuksen roolia sosiaalityön ja asiakkaan välisessä kohtaamisessa. Esimerkiksi toivoisin saavani tietää enemmän siitä minkälaisissa tilanteissa uskonnolla esimerkiksi selitetään ”ei toivottavaa” toimintaa ja miten tähän selittämiseen vastataan. Voisin kuvitella, että diskurssianalyysin keinoin tästä voisi nousta kiinnostavia teemoja.

Postmodernin yhteiskunnan moninaisuus asettaa ammatillisuudelle monia haasteita ja myös sosiaalityössä joudutaan arvioimaan sitä, millaisia eroja ja moninaisuutta voidaan tukea ja hyväksyä, ja mitkä arvot toisaalta ovat sillä tavalla universaaleja, että niistä täytyy pitää kiinni. (Anis 2008, 100.) Näiden kysymysten puntarointi virittää tarkastelemaan eettisyyttä ja arvoja laajemmin, sekä sosiaalityön alueella, että työyhteisöjen ja henkilökohtaisen ammatti-identiteetin alueella.

Ajattelen Pehkosen & Väänänen-Fominin (2011, 7) tavoin, että kulttuurinen moninaisuus haastaa ammattietisyyttä. Onko haaste juuri se, että tasa-arvo -diskurssista johdettu universaalius ja sitä kautta erojen häivyttäminen, eivät enää yksistään toimi työskentelyn arjessa? Tasa-arvo diskurssi ei aina tue yksistään asiakkaiden tilanteiden käsittelyä eikä heidän kanssaan työskentelyä. Ihmiset tulevat asiakkaaksi moninaisista elämäntilanteista ja kantavat mukanaan enemmän kuin pelkkää ongelmaansa tai haastetta, jonka vuoksi sosiaalityönasiakkaana kenties ovat. Kaiken muun, kuin ongelman häivyttäminen ei palvele aina asiakasta parhaimmalla tavalla. Jokaisessa asiakaskohtaamisessa tehdään kuitenkin aina valintaa siitä, mitä kysytään ja mitä otetaan huomioon. Jokainen kohtaaminen asiakkaan kanssa muotoutuu omaksi kokonaisuudekseen. Tällöin tulee tulkituksi aina uudelleen myös sen eettinen pohja.

Lähdeluettelo

- ❖ Alasuutari, Pertti 2005: Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa: Räsänen, Pekka; Anttila Anu-Hanna & Melin, Harri 2005 Tutkimusmenetelmien pyörteissä- sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Ps-kustannus. (15 – 28).
- ❖ Anis, Merja 2008: Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Akateeminen väitöskirja, Turun yliopisto.
- ❖ Askeland, Gurid Aga & Døhlle, Elsa 2013: Contextualizing International social work: Religion as a relevant factor. *International Social Work*, Vol 58(2) Sage Publications journals. (261 – 269).
- ❖ Balkin, Richard S., Schlosser, Lewis Z. & Heller Levitt, Dana 2009: Religious Identity and Cultural Diversity: Exploring the Relationships Between Religious Identity, Sexism, Homophobia and Multicultural Competence. *Journal of Counselling % Development* Vol 87 (420 – 425).
- ❖ Berger, Peter L & Luckmann, Thomas 1995: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen (toim ja suom. Vesa Raiskila 1995) Gaudeamus.
- ❖ Canda, Edward R. 2008: Spiritual Connections in Social Work: Boundary Violations and Transcendence. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*. 27:1-2 (25 – 40).
- ❖ Chau, Ruby C.M; Yu, Sam W.K & Tran, Cam T.L 2011: The Diversity based approach to culturally sensitive practices. *International Social Work* 54 (1). (21 – 33).
- ❖ Dudley , David 2016: Spirituality matters in Social work. -connecting spirituality, religion and practice. Routledge Taylor & Francis Group, New York.
- ❖ Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino Tampere.
- ❖ Furness, Sheila & Gilligan, Philip 2010: Religion, Belief and Social Work- Making a Difference. The Policy Press, Bristol.
- ❖ Gubrium, Jaber F. & Holstein James, A. (edit) 2001: Institutional Selves. Troubled identities in a Postmodern world. Oxford University Press.
- ❖ Herz, Marcus 2012: Från ideal till ideologi – Konstruktioner av kön och etnicitet inom socialtjänsten. *Örebro studies in social work* 13. Örebro Universitet.

- ❖ Herz, Marcus 2015: "Live Social Work" - How to Bring Life Back into Social Work? *Australian Social Work*, 68:4, (407–421).
- ❖ Hintsala, Meri-Anna Elina 2017: Taivasta varten luotu – usko ja ruumis vanhoillislestadiolaisuutta koskevissa verkkokeskusteluissa. Akateeminen väitöskirja. Teologinen tiedekunta Helsingin yliopisto.
- ❖ Hodge, David R 2011: Using Spiritual Interventions in Practice: Developing Some Guidelines from Evidence-based Practice. *Social Work Apr. 2011: 56, 2 Social Science Premium Collection*. (149 – 155).
- ❖ Hurtig, Johanna 2013: Taivaan taimet- uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta. Vastapaino, Tampere.
- ❖ Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2012: Kategoriat, kulttuuri & moraalit – Johdatus kategorianalyysiin. Vastapaino, Tampere.
- ❖ Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) (2004): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.
- ❖ Joutsalainen, Henna 2012: Lastensuojelun perhehoito ja kulttuurien välinen kompetenssi- Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Itä-suomen yliopisto.
- ❖ Juhila, Kirsi 2004: Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. *Historiaa ja nykysuuntauksia*. *Janus* 12(2), (155 – 183).
- ❖ Juhila Kirsi 2009: Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännössä - Michel Foucault'n perintöä tulkitsessa. Teoksessa: Mäntysaari, Mikko; Pohjola, Anneli & Pösö Tarja (toim.). *Sosiaalityö ja teoria*. PS-Kustannus. (47–66).
- ❖ Ketola Kimmo; Hytönen, Maarit; Salminen, Veli-Matti; Sohlberg, Jussi & Sorsa, Leena 2016: Osallistuva luterilaisuus - Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125 Luettavissa: [[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4D9073DDB9C38745C22576F20030A70E/\\$FILE/Kirkon%20nelivuotiskertomus_II%20osa_Osallistuva%20luterilaisuus_nettil.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4D9073DDB9C38745C22576F20030A70E/$FILE/Kirkon%20nelivuotiskertomus_II%20osa_Osallistuva%20luterilaisuus_nettil.pdf)].
- ❖ Kinni, Riitta Liisa 2014: Gerontologinen sosiaalityö ja ihmisten työstäminen. Akateeminen väitöskirja. Itä-Suomen yliopistopaino.
- ❖ Kiviniemi, Kari 2015: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa: Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) 2015: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. (74 – 88).

- ❖ Knitter, Paul F. 2010: Social Work and Religious Diversity: Problems and Possibilities. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work Thought*, 29:3. (256 – 270).
- ❖ Kunelius, Maria 2015: ”Se on niissä pienissä kohtaamisissa se kaikki tärkeää” Kulttuurisensitiivisen psykososiaalisen sosiaalityön toteutuminen vastaanottokeskuksen käytännössä. Pro Gradu tutkielma, Lapin yliopisto
- ❖ Kärkkäinen Veli-Matti 2019: Globaalin kirkon tulevaisuus ja teologia – Teologinen symposiumi 17.1.2019. Luento Suomen Lähetysseura. Katsottu: [<https://www.youtube.com/watch?v=J48f3ULBw1c>]
- ❖ Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja 2010: Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa: Laitinen, Merja & Pohjola Anneli (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki University Press. (138 – 180).
- ❖ Laitinen, Merja & Väyrynen, Sanna 2011: Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosesseissa, Teoksessa: Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja: *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. PS-Kustannus. (163 – 188).
- ❖ Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Finlex. [Viitattu 14.12.2019]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L13P78>.
- ❖ Linjakumpu, Aini 2018: hengellinen väkivalta ja kamppailu olemassa oloon oikeutuksesta. Teoksessa *Häiritsevä yhteiskunta tutkimus*. Valkonen, Jarno (toim.) Lapland university Press.
- ❖ Lock, Andy & Strong, Tom 2010: *Social Constructionism, Sources and Stirrings in Theory and Practice*. Cambridge University Press.
- ❖ Lumio, Milla 2009: Monikulttuurisuus, maahanmuuttajuus ja sosiaalityö - Monikulttuurisen sosiaalityön asiantuntijuus sosiaalityöntekijöiden kertomana. *Sosiaalipolitiikan Pro Gradu tutkielma*. Tampereen yliopisto.
- ❖ McQuire, Meredith 2008: *Lived Religion-Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford University Press.
- ❖ National Association of Social Workers, Code of Ethics 2017. Luettavissa [<https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English>].
- ❖ Oxhandler, Holly K., Parrish, Danielle E. Torres, Luis R & Achenbaum Andrew W. 2015: The Integration of Clients' Religion and Spirituality in Social Work Practice: A National Survey. *Social Work*, Volume 60, Issue 3. Luettavissa: [<https://doi.org/10.1093/sw/swv018>]. (228–237).

- ❖ Pew Research Center 2015: The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050. Luettavissa [https://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/11/2015/03/PF_15.04.02_ProjectionsFullReport.pdf]
- ❖ Pehkonen & Väänänen-Fomin (toim.) 2011: Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-Kustannus.
- ❖ Pietilä, Ilkka 2010: Ryhmä ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Haastattelun analyysi Ruusuvoori, Nikander, ja Hyvärinen (toim.) Vastapaino Tampere. (212 – 241).
- ❖ Pohjola, Anneli 2002: Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) Pahan kosketus. PS-kustannus.
- ❖ Pohjola, Anneli 2003: Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Pohjola Anneli (toim.) 2003, Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapinyliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Lapin yliopisto:Rovaniemi. (53 - 68).
- ❖ Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa: Laitinen, Merja & Pohjola Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki University Press. (19–74).
- ❖ Pynnönen, Anu 2013: Diskurssianalyysi: Tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen. Jyväskylän yliopisto. Working paper N:o 379/2013.
- ❖ Reuters 23.10.2018: French ban on fullface Islam French ban on full-face Islamic veil violates human rights: U.N. panel. [<https://www.reuters.com/article/us-france-islam-un/french-ban-on-full-face-islamic-veil-violates-human-rights-un-panel-idUSKCN1MX15K>] luettu 20.1.2020
- ❖ Ronkainen, Suvi.; Pehkonen, Leila.; Lindblom-Ylänne, Sari.; Paavilainen, Eija 2011: Tutkimuksen voimasanat. SanomaPro.
- ❖ Ruusuvoori, Nikander & Hyvärinen (toim.) 2010: Haastattelun analyysi. VastapainoTampere. (460 – 461).
- ❖ Sheridan, Michael J. & Amato-von Hemert, Katherine 1999: The Role of Religion and Spirituality in Social Work Education and Practice: a Survey of Student Views and Experiences. Journal of Social Work Education, Vol. 35 No. 1. (125–141).
- ❖ Smart, Ninian 2005: Uskontojen maailma. Otavan kirjapaino, Keuruu.
- ❖ Sorsa, Leena 2018: Uskonnolliset tilat ja julkinen tila Suomessa. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 55. Luettavissa: [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/43A7EEF29E2743E6C225822100301852/%24FILE/Uskonnolliset%20tavat%20ja%20julkinen%20tila%20Suomessa_55.pdf].

- ❖ Suomen kuvalehti SK 49 7.12.2018 31 -39. Sinuhun turvaan Jumala (Teksti Leena Sharma kuvat Marjo Tynkkynen)
- ❖ Svare, Gloria Messick; Hylton, Mary & Albers, Eric 2007: On Our Own- Social Workers Talk about Spiritually-Sensitive Practice Within an Organizational Context. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work*, Vol. 26(4). (95 – 113).
- ❖ Talentia 2017: Arki, arvot ja etiikka, sosiaalialan ammattihenkilön ammattieettiset ohjeet. Luettavissa: [https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/docs/Talentia_Etiikkaopas_2017.pdf]
- ❖ Tieteen termipankki,
<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:metafora>.
- ❖ Tutkimuseettinen tiedekunta 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki. Luettavissa: [https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf]
- ❖ Törrönen, Jukka 2005: Puhetapoja analysoimassa. Rajankäyntiä kriittisen diskurssianalyysin ja semioottisen sosiologian välillä. Teoksessa Räsänen, Pekka; Anttila Anu-Hanna & Melin, Harri 2005 Tutkimusmenetelmien pyönteissä-sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus, (139 – 162).
- ❖ Urponen, Kyösti 2003: Sosiaalityön etiikan teoreettiset taustat. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, (71 – 86).
- ❖ Uusi Suomi 1.6.2018: Burkakielto leviää Euroopassa: Musliminaisten pukeutumiseen puututaan monessa maassa [https://www.uusisuomi.fi/uutiset/burkakielto-leviaa-euroopassa-musliminaisten-pukeutumiseen-puututaan-monessa-maassa/d0d497fa-afbe-3679-807a-1ee7cccaf26] luettu ja viitattu 20.1.2020
- ❖ Valtonen, Anu 2009: Ryhmäkeskustelut, millainen metodi? Teoksessa: Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa, Haastattelu –tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere. (223 – 241).
- ❖ Valtonen, Kathleen 2008: *Social Work and Migration. Immigrant and Refugee Settlement and Integration*. Ashgate Publishing Limited. England.
- ❖ Vesterinen, Satu 2018: Erilaisiahan me ollaan kaikki” monikulttuurisen kohtaamisen tila: lastensuojelu ja islam. Pro Gradu työ, uskontotiede, Helsingin yliopisto.
- ❖ Välimaa, Outi 2011: *Kategoriat ongelman selontekoina*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

- ❖ Wahlbeck, Östen 2008: Eettiset kysymykset vähemmistöjen tutkimuksessa. *Sociologia* 2008/2 (154 -156).
- ❖ Weng, Suzie S. 2017: *Race and Religion in Social Services*. Springer Science+business Media, New York. Luettavissa [<https://link.springer.com/article/10.1007/s12552-017-9194-0>]. (150 – 162).
- ❖ Willis, R; Pathak, P; Khambhaita, P & Evandrou, M. 2016: Complexities of cultural difference in social care work in England. *European Journal of Social Work*(<http://dx.doi.org/10.1080/13691457.2016.125597>) (1 – 24).
- ❖ Worland, Shirley & Vaddhanaphuti, Chayan 2013: Religious expressions of spirituality by displaced Karen from Burma: The need for a spiritually sensitive social work response. Luettavissa [<https://doi.org/10.1177/0020872812474484>]
- ❖ Yle Uutiset 30.1.2013: Uskonlahkosta erotettu kuin pakolainen omassa maassaan. [<https://yle.fi/uutiset/3-6471421>]. Luettu: 2.1.2020
- ❖ Yliselä Susanna 2018: *Maahanmuuttaja-asiakkaiden kohtaamisia sosiaalityössä*. Pro- Gradu tutkielma, Turun yliopisto.
- ❖ Zorita, Paz 2017: *Social Work Professional Identity and Catholic Identity: A Critical Exploration of the Source of Conflicts*. *Social Work & Christianity* ,2017 Vol. 44 (115 – 134).

Liitteet

Liite 1 Litterointimerkit

Jo::	venytetty äänne
£joo£	Hymyillen tuotettu sana tai jakso
J(h)oo	sana tuotettu nauraen
Hehe	naurua
[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(---)	jakso josta ei saa selvää
.hhh	sisään hengitys
hhh	uloshengitys
.joo	sana lausuttu sisään hengittäen
(.)	mikrotauko (alle 0.2 sek)
(..)	pitkähkö tauko 1 sek
(...)	pitkä tauko 2 sek
@joo@	yksilöimätön äänensävyyn muutos, esimerkiksi toisten puhetta referoidessa
lusik-	sana jää kesken
hinta	erityisesti painotettu tavu
hinta	erityisesti painotettu sana

Liite 2 kutsu ryhmähaastatteluun

Hyvä perheiden parissa työskentelevä sosiaalityöntekijä!

Olen sosiaalityön opiskelija Niina Räsänen Lapin yliopistosta. Teen Pro gradu-tutkielmaani uskonnollisen asiakkaan kohtaamisesta sosiaalityössä. Tavoitteenani on selvittää, kuinka asiakkaan uskonnollinen vakaumus tulee näkyviin sosiaalityön kohtaamisissa; kuinka vakaumuksia lähestytään tai tulisi lähestyä ja millaisia positioita uskonnolliselle asiakkaalle sekä sosiaalityöntekijöille puheiden pohjalta rakennetaan.

Aineiston kerään ryhmäkeskustelun avulla ja toivon ryhmäkeskusteluun osallistujiksi lastensuojelun, perhesosiaalityön, vastaanottokeskuksen sekä perheneuvolan sosiaalityöntekijöitä. Tutkielmani on tarkoitus valmistua kesään 2019 mennessä. Tutkielman ohjaajana toimii Sanna Hautala Lapin yliopistosta.

Pyydän sinua osallistumaan keskusteluun, jossa ollaan kiinnostuneita ajatuksistasi uskonnollisten asiakkaiden kohtaamisesta sekä uskonnollisten teemojen puheeksi ottamisesta sosiaalityön kohtaamisissa. Tuo siis keskusteluun vapaasti omat näkemyksesi ajatuksesi ja mietteesi aiheesta.

Keskustelut pidetään viikolla 7 ja 8 ja niihin varataan aikaa enintään 1.5 tuntia. Keskusteluihin osallistuvien kesken arvotaan yksi 40 €: n arvoinen lahjakortti Marimekon liikkeeseen. Lahjakortti arvonta suoritetaan helmikuun 2019 lopussa tai viimeisen pidetyn keskustelun jälkeen.

Keskusteluun osallistuminen on vapaaehtoista, nimetöntä sekä luottamuksellista.

Keskustelu tullaan nauhoittamaan ja analysoimaan diskurssianalyttisesti. Analyysin valmistuttua tutkimusaineisto hävitetään. Mikäli haluat tarkempia tietoja tutkimuksesta, voit ottaa yhteyttä minuun (yhteystietoni alla).

Mikäli haluat osallistua tutkimukseen, ole yhteydessä minuun viimeistään 1.2.2019 mennessä, jotta voin muodostaa ryhmät sekä varata keskustelun ajankohdan sekä paikan hyvissä ajoin.

Ystävällisin terveisin,

Niina Räsänen

sähköposti: [REDACTED]

puhelin: [REDACTED]

Liite 3 alustusta

Alustusta haastattelua varten:

Tässä tutkimuksessa asiakkaan uskonnollisuus liitetään kulttuurisensitiivisen sosiaalityön alueelle. Tämän lisäksi sosiaalityön asiakkaan erityisyys kulttuuriseen taustaan tai vakaumukseen liittyvät teemat voidaan liittää osaksi sosiaalitieteellistä sosiaaliin identiteetteihin liittyvää tutkimuskenttää. Lähtökohtana tämäntyyppiselle näkemykselle on se, että silloin kun muut puhuvat meistä tai itse puhumme itsestämme, tuotamme samalla sosiaalista identiteettiä. Olen kiinnostunut tässä työssä siitä eettisestä lähtökohdasta, kuinka sosiaalityön kohtaamisessa toimitaan parhaiten asiakkaan hyväksi. Yhteiskunta on yhä moniarvoisempi ja -kulttuurisempi. Ihmisten väliset erot, kulttuurit näkyvät monin tavoin myös sosiaalityön alueella. Sosiaalityön etiikassa painottuu asiakkaan tasa-arvoinen kohtaaminen. Kuinka tärkeää erityisyyksien puheeksiotto sosiaalityössä on? Sulkeeko kulttuuristen tm. erojen puheeksiotto tasa-arvon?

Uskonto näyttäytyy kannattajalleen voimavara, mutta kaikille sen piirissä eläville se ei välttämättä aina näyttäydy positiivisessa valossa. Uskonnon vuoksi voidaan perustella sekä hyvää että pahaa. Uskonnollisen vakaumuksen voi sosiaalityön kohtaamisessa helposti ohittaa ja siihen itsessään voi myös latautua negatiivista asennetta ja kategorisointia. Kuinka asiakkaan uskonnollista vakaumusta tulisi sosiaalityön kohtaamisessa käsitellä ja voisiko vakaumuksen ottaa

Liite 4 kysymykset

Kysymyksiä haastatteluun:

- Mitä tiedät asiakkaittesi kulttuurisesta taustasta ja uskonnollisesta vakaumuksesta?
- Millaisten uskontoryhmien edustajia tapaat työskentelyssäsi?
- Mitä tiedät uskonnoista, arvioista, joita asiakkaillasi on?
- Onko uskonnollisuus itsellesi tärkeää ja kuinka se vaikuttaa työskentelyysi?
- Kuinka uskonnollisista asiakkaista keskustellaan työyhteisössä?
- Millaista tietoa hyödynnät työskennellessäsi uskonnollisen asiakkaan kanssa?
- Kuinka sosiaalityön etiikka näkyy työskentelyssäsi uskonnollisten asiakkaiden parissa